

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებების ფაკულტეტი

განათლების მეცნიერებების სადოქტორო პროგრამა

თამარ გეგეშიძე

უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ახალი კლასიფიკაციის მცდელობა
(ცოდნის სტატუსი და უნივერსიტეტის მომავალი)

განათლების მეცნიერებათა დოქტორის აკადემიური ხარისხის (PhD) მოსაპოვებლად

წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: პედაგოგიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ქეთევან ჭკუასელი

თბილისი 2019

სარჩევი

აბსტრაქტი.....	2
შესავალი.....	6
თავი I. ორატორები და ფილოსოფოსები განათლების შესახებ	20
1.1 ორატორებისა და ფილოსოფოსების დაპირისპირება განათლების საკითხების და ცოდნის სტატუსის გარშემო ანტიკურ ეპოქაში.....	20
თავი II. განათლების იდეების განვითარება და პირველი უნივერსიტეტების შექმნა. უნივერსიტეტის ოთხი მოდელი.....	22
2.1 განათლების იდეები და პირველი უნივერსიტეტები.....	22
2.2 უნივერსიტეტის ოთხი მოდელი ჯონ ბ. ქობისა და მარკუს პიტერ ფორდის მიხედვით.....	24
თავი III. უნივერსიტეტების განვითარების ეტაპების ახალი კლასიფიკაციის მცდელობა	26
თავი IV. უნივერსიტეტი ტექნოლოგიური ცნობიერების კონტექსტში და ცოდნის სტატუსი	29
თავი V. იდეები პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის შესახებ	34
5.1 კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტი	34
5.2 ჰიპერუნივერსიტეტი როგორც პოსტმოდერნული უნივერსიტეტი.....	37
კვლევის შედეგები და რეკომენდაციები.....	41
გამოყენებული ლიტერატურა და ინტერნეტ რესურსები.....	56

აბსტრაქტი

საკვანძო სიტყვები: პოსტმოდერნული უნივერსიტეტი, რელიგიური ცნობიერება, ნაციონალური ცნობიერება, ინდუსტრიული ცნობიერება, ტექნოლოგიური ცნობიერება, გლობალური უნივერსიტეტი, ჰიპერუნივერსიტეტი

ნაშრომი ეხება უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების, უნივერსიტეტის განვითარების ისტორიის პერიოდიზაციის ხელახალ გადაზრებასა და ცოდნის სტატუსის ცნების ისტორიული და თანამედროვე შინაარსების გაშლას, დეფინიციის მცდელობას საუნივერსიტეტო განათლების კონტექსტში. თანამედროვე უნივერსიტეტის იდეის, ცოდნის სტატუსის ისტორიული დინამიკის განხილვას უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ახალი კლასიფიკაციის გზით. დღეს განსაკუთრებით აქტუალურია დებატები პოსტმოდერნული პოზიციიდან, რომელიც სვამს მნიშვნელოვან კითხვას: როგორი უნდა იყოს უნივერსიტეტი ინფორმაციულ ერაში და გადარჩება თუ არა ის იმ სახით, როგორსაც ჩვენ ვიცნობთ მას, როგორც მოდერნული ტიპის ინსტიტუციას.

უნივერსიტეტმა თავისი არსებობის თითქმის ათასი წლის მანძილზე განვითარების დიდი და რთული გზა გაიარა, რელიგიური იდეოლოგიების პარადიგმებიდან, პროგრესული სეკულარიზაციიდან, კულტურული ნაციონალიზმის იდეებიდან, მეცნიერების ინსტიტუციონალიზაციიდან დღემდე. დღევანდელი ვითარება, რომელსაც პოსტმოდერნი უწოდებს, უნივერსიტეტს წინა საუკუნეებიდან განსხვავებული გამოწვევების წინაშე აყენებს. ეს გამოწვევებია გლობალიზაციის გზაზე ინფორმაციული, ციფრული ტექნოლოგიების რევოლუციით დაწყებული, დღეს მიმდინარე კვლევებით დამთავრებული ხელოვნური ინტელექტის სფეროში. დებატები საუნივერსიტეტო განათლებაზე და ცოდნის სტატუსზე ციფრული ტექნოლოგიების, ხელოვნური ინტელექტის გავლენის შესახებ ახალი დაწყებულია. ჩვენი მიზანია ამ აქტუალურ და მნიშვნელოვან დებატებზე, რომელიც დღეს პლანეტის წამყვანი ქვეყნების ინტელექტუალურ ტოპოსში მიმდინარეობს, საქართველოში აკადემიური წრეების,

საუნივერსიტეტო განათლებაში ჩართული პროფესიონალების, ახალგაზრდა მკვლევარების ყურადღება გავამახვილოთ, ერთგვარი სტიმული მივცეთ ქართულ საუნივერსიტეტო სივრცეში ამ მიმართულებით დისკუსიების დაწყებას.

სადისერტაციო ნაშრომის სიახლეა უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ახალი კლასიფიკაციის შექმნა, უნივერსიტეტის იდეის ისტორიული პერიოდიზაციის მსოფმხედველობრივი პარადიგმების რეფლექსიის გზით. სადისერტაციო ნაშრომი ზოგადად ეხება განათლების ფილოსოფიის საკითხებს, კერძოდ, უნივერსიტეტების განვითარების ეტაპების ახალ კლასიფიკაციის მცდელობას, ცოდნის სტატუსს და უნივერსიტეტის მომავალს.

სადისერტაციო ნაშრომის მიზანია უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ახალი კლასიფიკაციის როგორც მსოფმხედველობრივი პარადიგმების შექმნა. უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების, პერიოდიზაციის, მოდელების და ცოდნის სტატუსის განათლების ფილოსოფიის კონტექსტში კვლევა. შეძლებისდაგვარად განვჭვრიტოთ უნივერსიტეტის შესაძლო მომავალი საუნივერსიტეტი განათლებაში დღეს არსებული პოსტმოდერნული პარადიგმების საფუძველზე.

დისერტაციაში გამოყენებულია თეორიული კვლევის მეთოდოლოგია, რომელიც გულისხმობს თეორიული მასალის ფილოსოფიურ, კონცეპტუალურ განხილვას. თეორიული მასალის დამუშავების შედეგად მიღებული კონცეპტუალური მოდელები, პატერნები და სტრუქტურები გამოვიყენეთ საკვლევი საგნის დეფინიციისთვის და კონკრეტული საკითხების გამოსაკვეთად. ამ კვლევისთვის საჭირო გახდა მოცულობითი ლიტერატურის დამუშავება, კერძოდ, განათლების ფილოსოფიის მიმართულებით, განათლების პოლიტიკის, ცნობიერების ფილოსოფიის, ეპისტემოლოგიის, ანდროიდული ეპისტემოლოგიის, პოსტმოდერნიზმის იდეების განხილვა, შესწავლა, ანტიკური განათლების ისტორიული კონცეპტების დამუშავება, ანდროიდული ეპისტემოლოგიის ახალი მიმდინარეობისა კვლევა. თეორიული კვლევის

მეთოდოლოგიის განხორციელებისთვის გამოვიყენეთ ჰერმენევტიკის და კრიტიციზმის მეთოდი.

პირველი უნივერსიტეტების შექმნიდან უნივერსიტეტებმა განვითარების დიდი და რთული ათასწლოვანი გზა გაიარეს. ამერიკელი თეოლოგის ჯონ ბ. ქობის და ამერიკელი ფილოსოფოსისი მარკუს პიტერ ფორდის მიხედვით განხილულმა მოდელებმა გვაჩვენეს ის ძირითადი პარადიგმები, რის საფუძველზეც ვითარდებოდა უნივერსიტეტის იდეა და ცოდნის სტატუსი. თუმცა თანამედროვე ვითარებიდან გამომდინარე მათ მიერ შემუშავებული კლასიფიკაცია დღეს საკმარისი არ არის, ამიტომაც ვეცადეთ გაგვეკეთებინა ახალი კალისიფიკაცია, რომელიც შეძლებდა დღეს უნივერსიტეტის წინაშე მდგარ მნიშვნელოვანი გამოწვევების მეტ-ნაკლებად სრულფასოვნად კლასიფიცირებას და ისეთი მსოფმხედველობრივი პარადიგმების სრუქტურირებას, რის საფუძველზეც შესაძლებელია უნივერსიტეტის მომავლის შესახებ დებატების გააქტიურება მულტიდისციპლინარულ და ინტერდისციპლინარულ რეგისტრში. უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ჯონ ბ. ქობისეული და ფორდისეული კლასიფიკაციის საფუძველზე და კვლევის შედეგად შევიმუშავეთ ახალი ტიპის კლასიფიკაცია. ამ კლასიფიკაციის მიხედვით უნივერსიტეტის იდეის განვითარება მოხდა და ხდება შემდეგ ეტაპებზე

- რელიგიური ცნობიერება;
- ნაციონალური ცნობიერება;
- ინდუსტრიული ცნობიერება;
- ტექნოლოგიური ცნობიერება.

ჩვენ ვცხოვრობთ სამყაროში, რომელიც ტექნოლოგიური საოცრებებით იქნება გამორჩეული. ციფრული ტექნოლოგიური საოცრებები 90 - იანი წლებიდან მოყოლებული ქმნის ახალ განზომილებას, რომელსაც ვუწოდებთ ტექნოლოგიური ცნობიერება. ამ განზომილებაში უნივერსიტეტის მთავარი მამოძრავებელი იდეა უნდა იყოს სტუდენტში შემოქმედებით უნარების განვითარება, რაც იქნება მთავარი

განმასხვავებელი ძალა იქნება სუპერ გონების მქონე ანდროიდების სამყაროსგან, რომელსაც კაცობრიობა მალე იხილავს. შესაბამისად, ციფრული ტექნოლოგიების, ხელოვნური ინტელექტის განვითარება ქმნის ახალ ეკონომიკურ რეალობას, რომელთან ადაპტაცია და რელევანტურობა მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტებს უჭირთ. კვლევის შედეგად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ თუ უნივერსიტეტის მიზანი იქნება სტუდენტის მხოლოდ შრომის ბაზრისთვის მომზადება, დიდი ალბათობით, ასეთი უნივერსიტეტი და სტუდენტი წარუმატებელი იქნება, ვინაიდან მთელ რიგ სამუშაოებს რობოტები ჩაანაცვლებენ უახლოეს ორმოცდაათ წელში. ეს იქნება უნივერსიტეტების გამოწვევა ტექნოლოგიური ცნობიერების ველში, რომელშიც ახლა ვიმყოფებით.

თანამედროვე სამყაროში ტექნოლოგიური ცნობიერების ეტაპზე უნივერსიტეტებმა სტუდენტები უნდა აღჭურვონ ისეთი განათლებით და უნარებით, რომ მათ შეძლონ ადაპტაცია ტექნოლოგიებით ნაკარნახევ ახალ ეკონომიკურ რეალობასთან, გლობალურ გამოწვევებზე რეაგირება შემოქმედებითი მიდგომებით. წარმოსახვის, შემოქმედებითი უნარების განვითარება - ეს უნდა გახდეს უმაღლესი განათლების მთავარი მამოძრავებელი იდეა. ცოდნა და შემოქმედებითი უნარების განვითარება ქმნის ისეთ ნიადაგს, რის საფუძველზეც არის შესაძლებელი უნივერსიტეტების კურსდამთავრებულებმა შეძლონ ახალი იდეების გენერირება და პროგრესის შექმნა.

შესავალი

სადისერტაციო ნაშრომი - „უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ახალი კლასიფიკაციის მცდელობა (ცოდნის სტატუსი და უნივერსიტეტი)“ ეხება უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპებს ახალი კლასიფიკაციის შემუშავებას, ცოდნის სტატუსის ცნების ისტორიული და თანამედროვე შინაარსების გაშლას საუნივერსიტეტო განათლების კონტექსტში, თანამედროვე უნივერსიტეტის იდეის განხილვას უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ახალი კლასიფიკაციის გზით. ვითარებას, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ, კულტურული და აზროვნების არამოდერნული მოდუსიდან გამომდინარე, უწოდეს პოსტმოდერნი - ვითარება მოდერნის შემდეგ, რომელსაც კონკრეტული ერთი მიმართულება არ გააჩნია (Lyotard, 1979). საკმაოდ რთულია პოსტმოდერნის ცნების დეფინიცია ერთმნიშვნელოვნად. ფრანგი ფილოსოფოსის ჟან-ფრანსუა ლიოტარის (1924-1998) მიხედვით, პოსტმოდერნი აზროვნების განსაკუთრებულ მდგომარეობად უნდა მოვიაზროთ. დღევანდელი სამყაროს ონტოლოგიური სივრცე მრავალგანზომილებიანია და, თუ ფრანგ ფილოსოფოსს ჟაკ დერიდას (1930-2004) დავესესხებით, სრულიად განსხვავებული მენტალური, კულტურული სამყაროები ერთად თანაარსებობენ, რასაც იზოსთენიის¹ პრინციპს უწოდებს. შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენ ვცხოვრობთ ეპოქაში, სადაც საგნები მრავალგანზომილებიან სივრცეში თანაარსებობენ. შესაბამისად, მათი ერთგანზომილებიანი, სწორხაზოვანი დეფინიცია თითქმის არაფრის მომცემია. საგნების² მრავალსახოვან გამოვლინებაში ხელიდან გვისხლტება საგნის არსი, თითქოს შეუძლებელია მისი ფენომენოლოგიური ქვრეტა³. ლიოტარი ამბობს, რომ პოსტმოდერნი

---

¹ ტერმინი „იზოსთენია“ ბერძნულია (*ισοσθενεια*), იზოსთენიის პრინციპი მომდინარეობს ძველი ბერძენი ფილოსოფოსის კარნეადე კირენელისგან (214-192 ძვ.წ.აღრ.), რომელმაც პლატონის ტრადიციებზე დაფუძნებული „მესამე აკადემია“ დაარსა. კარნეადე მოგვიანებით სკეპტიციზმის მიმდევარი გახდა. იზოსთენიის ცნება სკეპტიკოს ფილოსოფოსებთან ფართოდ არის გამოყენებული.

² ტერმინი „საგანი“ აქ გამოყენებული ფართო მნიშვნელობით, რომელიც მოიცავს როგორც ონტოლოგიურ, ისე მენტალურ, კოგნიტურ და ეპისტემოლოგიურ მოცემულობებს.

³ შემეცნების ფენომენოლოგიური მეთოდი შემოღებულია გერმანელი ფილოსოფოს ედმუნდ ჰუსერლის (1859-1938) მიერ. ფენომენოლოგიურ მეთოდს ჰუსერლი მოიხსენიებს როგორც „თავად საგნებთან

არის კულტურა ტრანსფორმაციის შემდეგ (Lyotard, 1979). საგნები ტრანსფორმირდება, სახეს იცვლის დარაგვრჩება ასეთი ტრანსფორმაციის შემდეგ? შესაძლოა საგნების ტრანსფორმაციამ შეცვალა საგნების აღქმა, შეცვალა თავად შემეცნება/ეპისტემე.

ქრონოლოგიურად პოსტმოდერნის დაბადება უნდა ვივარაუდოთ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. ლიოტარი 1943 წელს მიიჩნევს გადამწყვეტ თარიღად. ეს წელი ომში ახალი ტექნოლოგიების შემოტანას და ატომური ბომბის შექმნის იდეას უკავშირდება. 1934 წელს ლიტერატურის კრიტიკოსმა ფედერიკო დე ონის სანჩესმა (1885-1966) ტერმინი “პოსტმოდერნიზმი” ლიტერატურული კრიტიკის კონტექსტში გამოიყენა. არნოლდ ტოინბის (1889-1975) მიერ კი პოსტმოდერნიზმის ცნება კონსტრუირებულ იქნა როგორც თანამედროვე ეპოქის აღმნიშვნელი და განსხვავებული მოდერნიზმისგან - ვითარება მოდერნის შემდეგ. თუმცა ტოინბი ტერმინ „ულტრამოდერნს“ იყენებს პოსტმოდერნის ნაცვლად (Toynbee, 1946). 1979 წლიდან, როცა - ჟან-ფრანსუა ლიოტარმა დაწერა წიგნი „პოსტმოდერნული ვითარება: მოხსენება ცოდნაზე“, პოსტმოდერნიზმი მოიაზრება როგორც ფილოსოფიური მიმდინარეობა, ხოლო - პოსტმოდერნი როგორც ფილოსოფიური კატეგორიის ცნება, რომელიც აღნიშნავს თანამედროვე სამყაროს ონტოლოგიურ თუ ეპისტემოლოგიურ მდგომარეობას. პოსტმოდერნიზმი არის არა მარტო არაკლასიკური აზროვნების მოდელი, არამედ პოსტ-არა-კლასიკური ვითარება აზროვნებაში და ის დიდად არის დავალებული ნიცშეს ფილოსოფიისგან, როგორც აზროვნების არაკლასიკური ფორმისგან. თანამედროვე კულტურა თავის თავს მოიაზრებს როგორც პოსტმოდერნს - უწყვეტ პროცესუალობას, შესაბამისად, ფილოსოფია დერიდასეული გაგებით თავის თავს აკონსტიტუირებს როგორც

მიბრუნებას“, რომელიც გულისხმობს საგნის არსის ჭვრეტას ისეთს, როგორც არის თავისთავადობაში ყოველგვარი წანამდგრებისა და წინასწარგანწყობების გარეშე, საგნის ჭვრეტა ისე როგორც ის ჩანს, ავლენს თავის თავს როგორც ასეთს. ფენომენოლოგია მომდინარეობს ბერძნული ტერმინიდან „ფენომენი“, რომელიც გერმანელი ფილოსოფოსის მარტინ ჰაიდეგერის (1889-1976) მიერ ძალიან საინტერესოდ არის განმარტებული წიგნში: „ყოფიერება და დრო“. „Phainomenon“ მოდის ბერძნული ზმნიდან „phainesthai“, რომელიც ნიშნავს ჩენას, ვლენას. თავად ზმნა მოდის ბერძნული სიტყვიდან phos, რომელიც ნიშნავს სინათლეს. ამდენად, ზმნა „phainesthai“ შეიძლება განმვარტოთ როგორც სინათლეში ჩენა და გამოვლენა, ხოლო ამ ზმნიდან ნაწარმოები არსებითი სახელი „Phainomenon“ როგორც სინათლეში გამოვლენილი. ფენომენოლოგიური მეთოდი გულისხმობს საგნების არსის სინათლეში, სიცხადეში დაყენებას ისე, როგორც ისინი არიან თავისთავადობაში როგორც ასეთი.

პოსტფილოსოფიას. დერიდას თუ დავეთანხმებით ეს არის მეტაფილოსოფია⁴, რაც ნიშნავს ტრადიციული ონტოლოგიურ ეპისტემოლოგიური განზომილებიდან გასვლას, კლასიკურ-სემანტიკურ-აქსიოლოგიურ პრიორიტეტებზე უარის თქმას (Derrida, 1967). ის არ იყენებს არანაირ დიხოტომიას აზროვნებაში, მაგალითად: იმამენტური და ტრანსცედენტური, ცენტრი და პერიფერია, ქალი და მამაკაცი, თეთრი და შავი, ბოროტება და სიკეთე. პოსტმოდერნულობის მთავარ ნიშნად შეიძლება გამოვყოთ პლურალიზმი და დერიდას მიერ გამოყენებული იზოსთენიის პრინციპი, რომელიც ძველი ბერძენი ფილოსოფოსის კარნეადეს (214-129ძვ.წ. აღრ.) მოძღვრებაში გხვდება, რაც გულისხმობს ნებისმიერ განსხვავებულ, საპირისპირო თეორიას, შეხედულებას ტოლძალოვანი არსებობის უფლება აქვს (თევზაძე, 2008)

ლიოტარი თვლის, რომ პოსტმოდერნული ვითარება ენობრივი თამაშების კონცეფციას ეფუძნება. ენობრივი თამაშები კი ნიშნავს, რომ გამოთქმის განსხვავებული სახეები შეიძლება განისაზღვროს წესების საშუალებით, რომლებიც განაპირობებენ მის ხასიათს და შესაძლო გამოყენებას:

- 1) თამაშის წესი არ არის ენის ლეგიტიმაცია;
- 2) წესების შეცვლა ნიშნავს თამაშის შეცვლას;
- 3) ნებისმიერი გამოთქმა ეს არის შესვლა ენობრივ თამაშში (Lyotard, 1979)

აქედან გამომდინარე, ცოდნას და აზროვნებას საფუძვლად უდევს ენობრივი თამაშები. ენობრივი თამაშები ქმნიან ნარატივებს. ნარატივი კი არის ერთიანი ცოდნის ატრიბუციული ფორმა: 1) თავის თავში მოიცავს ენობრივი თამაშების მრავალფეროვნებას (დენოტატიური, პრესკრიფციული, პერფორმაციული), რომლებიც 2) თავის მხრივ ემორჩილება წესებს, და ბოლოს 3) ნარატივი დროის სტრუქტურირებას ახდენს (რაც კონკრეტულად ჩვენი ნაშრომის განხილვის საგანი არ არის). როგორც ლიოტარი აღნიშნავს, დასავლური კულტურისთვის თვისებრივი მახასიათებელია მეცნიერების, ეთიკის და პოლიტიკის ენის/ნარატივის ნათესაობა, მათ შორის ენობრივი

---

⁴Joll, N. (2017). *Metaphilosophy*. Retrieved from <https://www.iep.utm.edu/con-meta/#SH4d>

საზღვრების მოშლა, რამაც გამოიწვია თანამედროვე კულტურის და, განსაკუთრებით, საუნივერსიტეტო განათლების კრიზისი, რადგან უნივერსიტეტი ეს არის ცოდნის შექმნისა და ცოდნის გადაცემა/ტრანსმისიის უმთავრესი ადგილი (Lyotard, 1979), არა მხოლოდ როგორც ლოკალური ადგილი კონკრეტული კოორდინატებით, არამედ როგორც ვირტუალური სივრცეც, რომელზეც ნაშრომში ვისაუბრებთ.

თუ დერიდას ნათქვამს გავიზიარებთ და ვიტყვით, რომ პოსტმოდერნი ეს არის ანტიკურობა ბრჭყალებში მეცნიერებების დისციპლინარული საზღვრების თვალსაზირისით, მაშინ შეგვიძლია ვთქვათ, დღეს მეცნიერული ცოდნის სამანები მოიშალა. დღევანდელი ტექნოკრატიული სამყარო და ინფორმაციული ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარება მნიშვნელოვნად ცვლის კვლევისა და მეცნიერული ცოდნის გადაცემის/ტრანსმისიის ფუნქციას. კიბერნეტიკულ პარადიგმაში გადაწყვეტილი მეცნიერული საკითხები ქმნის სინამდვილეზე მიმართული თხრობის პროფანაციას, რის შედეგადაც იქმნება განსხვავებული პარადიგმები ცოდნის სტატუსის შესახებ. ცოდნის გადაცემა/ტრანსმისია მხოლოდ უნივერსიტეტში ხდება (Lyotard, 1979). თუ თანამედროვე სამყაროში იცვლება ცოდნის და შემეცნების სტატუსი, შესაბამისად, იცვლება მისი ფუნქციონალური დატვირთვა საზოგადოებაში და, ამასთან, იცვლება უნივერსიტეტის სტატუსიც. ინფორმაციული სამყაროს ჰეგემონია ადამიანური ცხოვრების ყველა დონეზე ახდენს გავლენას. ეს მატრიცა უნივერსიტეტის ფუნქციაზეც აისახება, ვინაიდან დღეს მიდის ყველა სფეროს ინფორმატიზაცია. არსებობს იმის ალბათობაც, რომ თანამედროვე უნივერსიტეტის იდეა ამ მიმართულებითაც მოიაზრებოდეს, რისი დასტურიცაა ციფრული ტექნოლოგიების მნიშვნელოვანი ჩართვა არა მხოლოდ მეცნიერული კვლევის, არამედ სწავლების სფეროშიც.

მეცნიერული დისკურსი ყოველთვის განსხვავდებოდა ნარატივებისაგან, თხრობისაგან. შეგვიძლია თხრობა აქ მოვიაზროთ როგორც უნივერსალური კატეგორია. შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენი ექსისტენცია სამყაროში და ონტოლოგიური გარკვეულობა გარკვეული ტიპის თხრობაა. მეცნიერება კი, რომელიც ქმნის თავის მეთოდოლოგიას, იყენებს ექსპერიმენტს, ვერიფიცირების თუ ფალსიფიცირების სხვადასხვა მეთოდებს

გამოცდილებაში საკუთარი ჰიპოთეზის დასადასტურებლად ან უარსაყოფად, გარკვეულწილად ქმნის თავის ენას, რომელიც განსხვავდება ნარატივისგან. ეს ერთგვარი მეცნიერული მეტანარაციაა. მეტანარატივები მეცნიერების პროგრესის შედეგია. თუ პოსტმოდერნული დეკონსტრუქცია მეტანარატივების მიმართ უნდობლობაა, შესაბამისად, პროგრესი იწვევს ამ უნდობლობას. მეცნიერება კი იქმნება უნივერსიტეტებში, ანუ მეტანარატივების შემოქმედი უნივერსიტეტებია და ყველაზე მეტად კულტურის სხვა გამოვლინებებთან ერთად, იგი ახმოვანებს პოსტმოდერნული დეკონსტრუქციის აუცილებლობას. დღეს ინტელექტალურ წრეებში არსებული დებატები საუნივერსიტეტო განათლების შესახებ სხვა რეგისტრში მიმდინარეობს, ვიდრე ეს ხდებოდა წინა საუკუნეებში, განსაკუთრებით, განმანათლებლობის, მოდერნის ეპოქაში. მოდერნს ჩვენ ვუწოდებთ ვითარებას პოსტმოდერნამდე, რომელიც როგორც კულტურული, სოციალური და ინტელექტუალური განზომილება შეიძლება ავთვალოთ განმანათლებლობიდან. როგორც სასექსის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორი ჯერარდ დელანტი თავის სტატიაში: „აქვს თუ არა უნივერსიტეტს მომავალი?“ აღნიშნავს, თანამედროვეობის დებატებში უნივერსიტეტის იდეის გარშემო დომინირებს ორი პოზიცია: ლიბერალური და პოსტმოდერნული (Odin, Manicas, 2004, Chapter 14). უნივერსიტეტის იდეის შესახებ ლიბერალური შეხედულებები წარმოდგენილია კარდინალ ჯონ ჰენრი ნიუმენის (1801-1890) კონსერვატიული კონცეფციებში, რომელიც უნივერსიტეტს და ცოდნის სტატუსს კლასიკური თეოლოგიის პრიზმაში და მორალურ-ეთიკურ რეგისტრში განიხილავს. პოსტმოდერნული თეზისის მიხედვით კი, მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტები განიცდიან ერთგვარ დაბერებას, ისე როგორც სხვა მოდერნული ტიპის ინსტიტუციები და ამის მიზეზია ინფორმაციული ერა, რომელიც ციფრული ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ მოიტანა XX საუკუნის ბოლო ათწლეულში. დღეს კი ხელოვნური ინტელექტის თემის გააქტიურებამ შეუწყო ხელი. “ლიბერალური შეხედულებებით უნივერსიტეტი არსებითად რეპროდუქციულია, ცოდნის გადამცემი, ვიდრე, კრეატიული, ახალი ცოდნის შემქნელი” (Odin, Manicas, 2004, Chapter 14, p. 242), თუმცა ჩვენ ეს მოსაზრება სადავო გვგონია, რადგან ბერლინის

უნივერსიტეტი, რომელიც 1809 წელს დაარსა ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტმა (1767-1835), პირველ რიგში, იყო კვლევითი უნივერსიტეტი, რომელიც სწორედ ახალი ცოდნის შექმნის იდეით დაარსდა. ჰუმბოლდტის იდეა გულისხმობდა სწავლებისა და კვლევის ინტეგრაციას. ბერლინის ჰუმბოლდტის უნივერსიტეტის მოდელი როგორც სანიმუშო კვლევითი უნივერსიტეტის მოდელი ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა XIX საუკუნეში გადაიტანა როგორც წარმატებული მოდელი.

დღეს განსაკუთრებით აქტუალურია დებატები პოსტმოდერნული პოზიციიდან, რომელიც სვამს მნიშვნელოვან კითხვას: როგორი უნდა იყოს უნივერსიტეტი ინფორმაციულ ერში და გადარჩება თუ არა ის იმ სახით, როგორსაც ჩვენ ვიცნობთ მას, როგორც მოდერნული ტიპის ინსტიტუციას.

უნივერსიტეტმა თავისი არსებობის თითქმის ათასი წლის მანძილზე განვითარების დიდი და რთული გზა გაიარა, რელიგიური იდეოლოგიების პარადიგმებიდან, პროგრესული სეკულარიზაციიდან, კულტურული ნაციონალიზმის იდეებიდან, მეცნიერების ინსტიტუციონალიზაციიდან - დღემდე. დღევანდელი ვითარება, რომელსაც პოსტმოდერნი უწოდებს, უნივერსიტეტს წინა საუკუნეებიდან განსხვავებული გამოწვევების წინაშე აყენებს. ეს გამოწვევებია გლობალიზაციის გზაზე ინფორმაციული, ციფრული ტექნოლოგიების რევოლუციით დაწყებული, დღეს მიმდინარე კვლევებით დამთავრებული ხელოვნური ინტელექტის სფეროში. დებატები საუნივერსიტეტო განათლებაზე და ცოდნის სტატუსზე ციფრული ტექნოლოგიების, ხელოვნური ინტელექტის გავლენის შესახებ ახალი დაწყებულია.

სადისერტაციო ნაშრომის მიზანია:

- შეისწავლოს უნივერსიტეტის წარმოშობისა და განვითარების ეტაპები
- ფილოსოფიური-მსოფმხედველობრივ კონტექსტში იკვლიოს უნივერსიტეტის მოდელები და საუნივერსიტეტო განათლების მიმართება ცოდნის სტატუსთან
- უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების დღემდე არსებული პარადიგმების კვლევა

სადისერტაციო ნაშრომის სიახლეა უნივერსიტეტის იდეის და მისი განვითარების ეტაპების განათლების ფილოსოფიის კონტექსტში კვლევა და ზოგადად პედაგოგიკის მეცნიერებების საკითხების ფილოსოფიური კვლევის კონტექსტში დაბრუნება, ვინაიდან ბოლო ოცდაათი წლის განმავლობაში არა მხოლოდ საქართველოში, თანამედროვე მსოფლიოში განათლების საკითხები ნაწილობრივ ჩამოშორდა ფილოსოფიური რეფლექსიის ტოპოსს, რაც არ მიგვაჩნია პოზიტიურ მოვლენად, ვინაიდან განათლების მეცნიერებების ფუნდამენტური მეთოდოლოგიური საფუძველი არის ფილოსოფია. ამ ნაშრომით შევეცადეთ კვლავ წამოგვედგინა საუნივერსიტეტო განათლების საკითხები ფილოსოფიური დისკურსიდან, რასაც შეიძლება განათლების ფილოსოფიის საკითხების კვლევა ვუწოდოთ. ნაშრომის სიახლეს წარმოადგენს უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ახალი კლასიფიკაციის შექმნა უნივერსიტეტის იდეის ისტორიული განვითარების ეტაპების მსოფმხედველობრივი პარადიგმების რეფლექსიის გზით. სადისერტაციო ნაშრომი, რომელიც ეხება განათლების ფილოსოფიის საკითხებს, კერძოდ, უნივერსიტეტების განვითარების ეტაპების ახალ კლასიფიკაციას, ცოდნის სტატუსს და უნივერსიტეტის მომავალს, ჩვენი აზრით, განათლების ფილოსოფიის საკითხთა კვლევის რანგში დგება.

ნაშრომში გამოკვლეული იქნება თანამედროვე საუნივერსიტეტო განათლების ის კონდიცია, რომელსაც შეიძლება ვუწოდეთ პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის იდეა, ცოდნის სტატუსი საუნივერსიტეტო განათლების ისტორიულ კონტექსტში და თანამედროვე უნივერსიტეტში, უნივერსიტეტის დღევანდელი ვითარება და მისი შესაძლო მომავალი. როგორ იქმნებოდა და იქმნება ცოდნის სტატუსის ცნების შინაარსები ისტორიულ დინამიკაში საუნივერსიტეტო განათლების კონტექსტში, შეძლებისდაგვარად განვჭვრიტოთ უნივერსიტეტის შესაძლო მომავალი ციფრულ ტექნოკრატიულ გარემოში.

ნაშრომში განხილული იქნება შემდეგი საკითხები:

- როგორია ცოდნის სტატუსი და როგორი შეიძლება იყოს ჩვენი ცოდნა. როგორ გავაუმჯობესოთ არსებული იდეური მიდგომები საუნივერსიტეტო განათლებაში ისე, რომ გადაილახოს როგორც განათლების, ისე კულტურის კრიზისი, რასაც მოჰყვება ონტოლოგიური თუ მეტაფიზიკური ხასიათის კრიზისიც, რომლის წინაშეც დღეს მსოფლიო დგას (Ford, 2002). რა მიმართულებით იფიქროს უნივერსიტეტმა, რომ გაუმკლავდეს თანამედროვეობაში არსებულ გამოწვევებს. როგორი იქნება უნივერსიტეტის მომავალი ტექნოკრატიულ ეპოქაში. ამ ტიპის კითხვებს ლიოტარი უკავშირებს პოსტმოდერნულ ვითარებას და ამასთან, ენობრივი თამაშების და ნარატივების დელეგატიზაციას. იმ ტიპის ნარატივებს, რომლებიც განაპირობებენ ცოდნის სტატუსს, მის გადაცემას, შექმნასა და განვითარებას, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში დისერტაციის მიზანია ეს საკითხები განვიხილო თანამედროვე საუნივერსიტეტო განათლების მაგალითზე.
- ციფრული ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარებით შედეგად მომხდარმა ტრანსფორმაციებმა გამოიწვია ცოდნის სტატუსის და მეცნიერული დისკურსის განსხვავებულ პლათფორმაზე გადასვლა. მეცნიერული ცოდნა ცალკე მდგომი დისკურსის სივრცეა, რომელსაც თავისი თამაშის წესები აქვს. შეიძლება ითქვას, რომ ინფორმაციული, ციფრული ვირტუალური სივრცის გაჩენამ და ტექნოლოგიურმა პროგრესმა გავლენა მოახდინა ცნობიერების გარდაქმნაზე და ცოდნის სტატუსზე. ინფორმაციული ცირკულაციის სიხშირემ, ინფორმაციის უწყვეტმა ნაკადმა გაარღვია ცოდნის ცნების აქამდე არსებული შინაარსი, შედეგად, ცოდნასა და ინფორმაციას შორის მოხდა ერთგვარი ტრანსგრესია და ცოდნის სტატუსი, როგორც უმაღლესი მიზანი და იდეა - არისტოტელესეული პოსტულატი - ცოდნა ცოდნისთვის, ხელშეუხებელი არ დარჩა. ცოდნის ტრანსლირება ტექნოლოგიურ ენაზე ხდება ბაიტების, მეგაბაიტების, ტერაბაიტების დონეზე, შედეგად, მისი ინფორმაციული სტრუქტურირება ვირტუალურ სამყაროში. ცოდნის გადაცემა, ცოდნის როგორც ნაწერის მხოლოდ ონტოლოგიური მოცემულობა აღარ არსებობს. დღეს ცოდნა ინფორმაციულ

ერთეულებად ითარგმნება (ბაიტები, მეგაბაიტები, ტერაბაიტები). ამდენად, ცოდნის ტრანსლირება მოხდა ინფორმაციულ ერთეულებად. როგორც ლიოტარი თვლის, ეს ინფორმაციული მოცემულობა გულისხმობს ცოდნას, უახლეს ტექნოლოგიებს, რომელიც იქცა ძალაუფლებად და შეიძლება ვთქვათ, რომ ცოდნის სტატუსმა შეიძინა ძალაუფლების შინაარსი, მეტიც, ის გახდა ძალაუფლების სიმბოლო, რომელიც ჩამბულია ადამიანებსა და ქვეყნებს შორის ძალაუფლებისთვის ბრძოლაში (Lyotard, 1979). თანამედროვე სამყაროში მიდის ბრძოლა არა მხოლოდ რესურსებისთვის, არამედ ინფორმაციული ძალაუფლებისთვის. ვინც ფლობს მეტ ცოდნას, ის ფლობს ძალაუფლებას. რომ დავაკონკრეტოთ, მეცნიერული ცოდნა და ტექნოლოგიური ცოდნა აქ შინაარსობრივად აკუმულირებულია და ის ხდება ინფორმაციული სოციუმის მთავარი იარაღი. სახელმწიფოების ძალაუფლების ტოპოსი ვრცელდება იმდენად, რამდენადაც მას აქვს მეცნიერული და ტექნოლოგიური ცოდნის შედეგად შექმნილი რესურსები, რისი საშუალებითაც ის განავრცობს თავის ძალაუფლებას. ლიოტარის განმარტებით, მეცნიერული ცოდნა არის საყოველთაო ტოტალური ცოდნა, ის კონფლიქტშია სხვა სახეობის ცოდნასთან, რომელსაც ნარატივს ვეძახით, ხოლო მეცნიერული ცოდნა მეტანარატივია (Lyotard, 1979).

- ტექნოკრატიულ საზოგადოებაში მეცნიერული ცოდნა გარდაიქმნება ტოტალური ხასიათის ცოდნად, სადაც საზოგადოების მთავარი არსობრივი განსაზღვრელია მისი ფუნქციონალურობა, თვითრეგულირებადობა (Lyotard, 1979). ცოდნა როგორც ასეთი და მისი სტატუსი თანამედროვე საზოგადოებაში არის მეცნიერული ცოდნის ტოლფასი. ცოდნის მეცნიერულობა და მისი ძალაუფლება პირდაპირ დაკავშირებულია ცოდნის ლეგიტიმაციასთან, რომელიც უფრო მეტად სოციო-პოლიტიკური და არა მხოლოდ ეპისტემოლოგიური ხასიათისაა. ცოდნა როგორც ასეთი არ დაიყვანება არც მეცნიერებაზე, არც სწავლებაზე, არც უნარებზე, აქედან გამომდინარე, ცოდნაზე მეცნიერული სტატუსის მინიჭება და

მისი ძალაუფლების სიმბოლოდ ქცევა მხოლოდ ერთი მხარეა, რომელსაც ლეგიტიმურ შინაარსებს ანიჭებს საზოგადოების დომინანტი ნაწილი, როგორც პოლიტიკური ერთეული. თუმცა ეპისტემოლოგიური თვალსაზრისით ცოდნის შინაარსები ამ ვიწრო დისკურსზე უფრო ფართოა: რა ვიცით, როგორ ვიცით, რა არის ცოდნა? ამ ეპისტემოლოგიურ კითხვებს რაღაც ტიპის საყოველთაოდ ლეგიტიმური დისკურსებით ვერ შემოსაზღვრავენ, თუმცა ჩვენი საუნივერსიტეტო განათლების და, შეიძლება ითქვას, საზოგადოების ცნობიერების განვითარების საზღვრებს, მართავს მეცნიერული ცოდნის ლეგიტიმურობა, რომელიც თანამედროვე სამყაროში მეტწილად რედუცირდება კომერციალიზაციაზე, გამოყენებადობაზე და სარგებლიანობაზე.

- უნივერსიტეტში მეცნიერული ცოდნის, ლეგიტიმური ცოდნის შექმნა და გადაცემა/ტრანსმისია ხდება. ხოლო ასეთი ცოდნა, როგორც ძალაუფლების წყარო მართავს მთელ პლანეტას. საუნივერსიტეტო განათლებას, როგორსაც ჩვენ მას ვიცნობთ შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული სწავლების, ცოდნის გადაცემის, შექმნის ათასწლიანი გამოცდილება აქვს. ათასი წლის მანძილზე შექმნილმა და დაგროვილმა მეტანარატივებმა მოიტანა მეცნიერული და ტექნოლოგიური პროგრესი, თუმცა დედამიწა ახლა ყველაზე მეტად დგას ეკოლოგიური კატასტროფის წინაშე⁵, პლანეტის უმეტეს ქვეყანაში განათლების, წიგნიერების დონე უარესდება (მათ შორის, საქართველოშიც)⁶ და მილიარდამდე ადამიანი უკიდურეს სიღარიბეში, ხოლო მსოფლიო ბანკის მონაცემებით დედამიწის

---

⁵უცვლელად გადმომაქვს ნობელიანტების 1992 წლის 18 ნოემბრის განცხადების ნაწყვეტი, რომელიც დასათაურებულია შემდეგნაირად: „მსოფლიო მეცნიერები აფრთხილებენ კაცობრიობას“: „Human beings and the natural world are on a collision course. Human activities inflict harsh and often irreversible damage on the environment and on critical resources. If not checked, many of our current practices put at serious risk of future that we wish for human society and the plant and the animal kingdom, and may so alter the living world that it will be unable to sustain life in the manner that we know, Fundamental changes are urgent if we are to avoid the collision our present course will bring about.“ (Ford, 2002, p.2).

⁶ Countries With The Worst Education Systems. This page last updated on december 1, 2017, by James Burton. Retrieved from <https://www.worldatlas.com/articles/countries-spending-the-least-on-education-in-the-world.html>

მოსახლეობის თითქმის 50% დღეში 5.50\$-ზე ნაკლები შემოსავლით ცხოვრობს⁷. თანამედროვე უნივერსიტეტები რთული და ხშირად წინააღმდეგობრივი ხასიათის ერთეულები არიან. რა იგულისხმება ამ დებულებაში. ერთი მხრივ, ის ემსახურება ახალი ცოდნის შექმნისა და გადაცემის იდეას, ხოლო, მეორე მხრივ, ხელს უწყობს მეცნიერული ცოდნის (მეტწილად იგულისხმება ტექნოლოგიური ცოდნა) ძალაუფლებად ლეგიტიმაციას პოლიტიკური ინსტიტუციების თუ ტრანსნაციონალური კორპორაციების გავლენით. რაც, თავის მხრივ, სწავლა და სწავლების რედუცირებას ახდენს ეკონომიზმის მსოფმხედველობაზე, თანამედროვე სამყაროში ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტულობის გამო. ტექნოკრატიულ საზოგადოებაში შექმნილი კონკურენცია სხვა გზას არ უტოვებს უნივერსიტეტს ჩაერთოს შრომის ბაზარზე არსებულ კონკურენციაში. თუ უნივერსიტეტი არის ცოდნის შემოქმედი, რაც შემდგომ გავლენას ახდენს საზოგადოების ცნობიერებაზე, რატომ არ შეუძლია მას და უნივერსიტეტის ლიდერებს შეცვალონ ვითარება და, შესაბამისად, ცოდნის სტატუსს მიანიჭონ უფრო ფართო შინაარსები, ვიდრე ცალმხრივი პრაგმატული თუ ეკონომიზმის იდეაფიქსებია? თუ უნივერსიტეტს ეს არ შეუძლია, მაშინ ის ვერ ხდება ცოდნის შემოქმედი და თუ შეუძლია, მაგრამ ამისთვის არაფერს აკეთებს, მაშინ უნივერსიტეტი უდანაშაულო სუბიექტი სულაც არ გამოდის კულტურული, ეკონომიკური თუ სოციალური კრიზისების ფონზე. ეკონომიზმის მსოფხედვას შეიძლება ვუწოდოთ ფილოსოფიური მატერიალიზმი, რომელიც ინდუსტრიული განვითარების ტენდენციებით არის ნაკარნახევი და XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან გახდა უნივერსიტეტების მთავარი წამყვანი იდეა, რომლის მიხედვითაც ისინი აგებენ საკუთარ კურიკულუმებსა და სწავლების

---

⁷Global Extrem Poverty, by Max Oser and Esteban Ortiz-Ospina, Retrieved from <https://ourworldindata.org/extreme-poverty>; 11 facts about global poverty, Retrieved from <https://www.dosomething.org/us/facts/11-facts-about-global-poverty>; Nearly half the world lives on less than \$5.50 a day, press release, october 17, 2008. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/10/17/nearly-half-the-world-lives-on-less-than-550-a-day>;

მეთოდებს. შრომის ბაზრის პრიმატი გარკვეულწილად სწორედ ეკონომიზმის, ფილოსოფიური მატერიალიზმის იდეოლოგიასთან არის კავშირში.

- ამერიკელი მკვლევარის ბარტონ კლარკის (1921-2009) უმაღლესი განათლების მარკეტიზაციის იდეის (Clark, 1984) ინტერპრეტირება შეიძლება მოხდეს ამ სახით - უნივერსიტეტი ეს არის საზოგადოების სერვისის მიმწოდებელი, რომელმაც უნდა უპასუხოს გლობალიზაციის, მარკეტიზაციის გამოწვევებს. ეს პოსტულატი არ არის მცდარი, მაგრამ, ამავე დროს, გვაფიქვდება, რომ უნივერსიტეტი მხოლოდ საზოგადოების სერვისის მიმწოდებელი არ შეიძლება იყოს. თუ ის ცოდნის შემოქმედია, მაშინ საზოგადოების ცნობიერების შემოქმედიც გამოდის. თუ უნივერსიტეტს ვაქცევთ მხოლოდ საზოგადოების სერვისის მიმწოდებლად, რომელიც იღებს ლეგიტიმურ დაკვეთებს ლეგიტიმური საზოგადოებიდან და შემდგომ უნივერსიტეტში არსებული ცოდნის ლეგიტიმაციას ახდენს. ამ გზით შექმნილ მეტანარატივებს ისევ საზოგადოების დაკვეთით ქმნის და თავად არაფერს კარნახობს საზოგადოებას ცნობიერების გაფართოებისთვის, მაშინ ვიღებთ ჩაკეტილ სისტემას, სადაც საუნივერსიტეტო განათლება კი არ გამოდის საზოგადოების განვითარების მასტუმბილირებელი ლიდერი, არამედ ლეგიტიმური საზოგადოებისგან წამოსული ლეგიტიმური დაკვეთების შემსრულებელი და არანაირად ახალი ცოდნის შემოქმედი. ასეთი ტიპის უნივერსიტეტი უფრო ვიწრო პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებს ემსგავსება, ვიდრე იდეების შემოქმედს. უნივერსიტეტი, როგორც ცოდნის შემოქმედი და გადამცემი არ არის მხოლოდ დაკვეთის შემსრულებელი და საზოგადოების სერვისის მიმწოდებელი. შეუძლებელია უნივერსიტეტი თავისი შინაარსით, როგორც ახალი ცოდნის შემოქმედი და გადამცემი არ იყოს საზოგადოების იდეური გენერატორი.

ამ ნაშრომის შექმნით გვსურს აქტუალურ და მნიშვნელოვან დისკუსიებზე, რომელიც დღეს პლანეტის წამყვანი ქვეყნების ინტელექტუალურ ტოპოსში მიმდინარეობს, საქართველოში აკადემიური წრეების, საუნივერსიტეტო განათლებაში ჩართული

პროფესიონალების, ახალგაზრდა მკვლევარების ყურადღება გავამახვილოთ, ერთგვარი სტიმული მივცეთ ქართულ საუნივერსიტეტო სივრცეში ამ მიმართულებით დისკუსიების დაწყებას. ამ საკითხებით დაინტერესებულ მკვლევარს დაანახოს თანამედროვე უნივერსიტეტის ვითარება და ცოდნის სტატუსი კრიტიკული განსჯის რეგისტრიდან, განსაკუთრებით, ცოდნის სტატუსი ისტორიული პერსპექტივიდან, მისი ახლანდელი ვითარებიდან და სავარაუდო ფუტუროლოგიური გადასახედიდან - თუ როგორი იქნება უნივერსიტეტის მომავალი, რომელიც დაკავშირებულია დღეს პირდაპირ თუ ირიბად ციფრულ ტექნოლოგიურ რევოლუციასთან.

დისერტაციაში გამოყენებულია **თეორიული კვლევის მეთოდოლოგია**, რომელიც გულისხმობს თეორიული მასალის ფილოსოფიურ, კონცეპტუალურ განხილვას. თეორიული მასალის დამუშავების შედეგად მიღებული კონცეპტუალური მოდელები, პატერნები და სტრუქტურები გამოვიყენეთ საკვლევი საგნის დეფინიციისთვის, კონკრეტული საკითხების გამოსაკვეთად და დისერტაციაში დასახული მიზნის მისაღწევად. ამ კვლევისთვის საჭირო გახდა მოცულობითი ლიტერატურის დამუშავება, კერძოდ, განათლების ფილოსოფიის მიმართულებით, განათლების პოლიტიკის, ცნობიერების ფილოსოფიის, ეპისტემოლოგიის, ანდროიდული ეპისტემოლოგიის, პოსტმოდერნიზმის იდეების განხილვა, ანტიკური განათლების ისტორიული კონცეპტების დამუშავება, ახალი მიმდინარეობის - ანდროიდული ეპისტემოლოგიის კვლევა. თეორიული კვლევის მეთოდოლოგიის განხორციელებისთვის გამოვიყენეთ ჰერმენევტიკის და კრიტიციზმის მეთოდი. ჰერმენევტიკის მეთოდი სათავეს იღებს ძველი ბერძნული ფილოსოფიიდან. განსაკუთრებით, ნეოპლატონიკოსები იყენებდნენ მას, როგორც უმნიშვნელოვანეს ფილოსოფიურ მეთოდს ტექსტების ინტერპრეტაციისთვის. გერმანელი ფილოსოფოსის ვილჰელ დილთაის (1833-1911) მიერ ჰერმენევტიკის მეთოდი იქნა მნიშვნელოვნად გადამუშავებული და გერმანელი ჰერმენევტიკოსის ჰანს გეორგ გადამერის (1900-2002) ფილოსოფიაში განვრცობილი. ტერმინი „ჰერმენევტიკა“ ბერძნული სიტყვიდან “ἑρμηνευτική” მომდინარეობს და ნიშნავს ახსნის, თარგმნის და განმარტების ხელოვნებას. თავად ტერმინის ფუძე

უკავშირდება ბერძნული პანთეონის ღმერთ ჰერმევსს, რომლის ერთ-ერთ უმთავრეს ფუნქციას წარმოადგენდა ოლიმპოს ღმერთების განზრახვის, ნათქვამის მიტანა და ახსნა ადამიანებისთვის.

ჰერმენევტიკის მეთოდი გულისხმობს ტექსტის და შინაარსების სტრუქტურების სიცხადეში, სააშკარაოზე გამოტანას. შეიძლება ითქვას, ტექსტებში, პოსტულატებში ნაგულისხმევი საზრისების, მოსაზრებების გაგებას, გაშლას, ახსნას და მსჯელობაში განვითარებას და გაცნობიერებას.

კრიტიციზმი როგორც ფილოსოფიური მეთოდი შემუშავებულია გერმანელი ფილოსოფოსის იმანუელ კანტის მიერ (1724-1804) და გულისხმობს საყოველთაოდ მიღებული შეხედულებებისადმი თუ კონცეპტებისადმი კრიტიკულ მიდგომას. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ვეცადეთ გადაგვეხედა არსებული შეხედულებები ცოდნის სტატუსზე, უნივერსიტეტის იდეაზე, მის მომავალზე და წარმოგვედგინა სავარაუდო ტენდენციები, რომელიც შესაძლოა გამოიკვეთოს საუნივერსიტეტო განათლების მომავალში.

თავი I. ორატორები და ფილოსოფოსები განათლების შესახებ

1.1 ორატორებისა და ფილოსოფოსების დაპირისპირება განათლების საკითხების და ცოდნის სტატუსის გარშემო ანტიკურ ეპოქაში

პირველი თავში განვიხილავთ ორატორების და ფილოსოფოსების დაპირისპირებას განათლების იდეების გარშემო, რომელმაც განაპირობა არა მხოლოდ ცოდნის სტატუსის შინაარსები, არამედ განათლების ვექტორი ანტიკური ხანიდან მოყოლებული, რომელიც რომაული იმპერიიდან მემკვიდრეობით გადაეცა ადრინდელი შუა საუკუნეების ევროპას, შემდგომ შუა საუკუნეებს და მომდევნო ეპოქებს. პირველი უნივერსიტეტების დაარსების იდეური საფუძვლები სწორედ ამ ფილოსოფიურ და ორატორულ დაპირისპირებაში უნდა ვეძებოთ. ორატორების და ფილოსოფოსების ცნობილი დავის განხილვა დაგვეხმარება უნივერსიტეტის იდეის განვითარების ახალ კლასიფიკაციის შექმნაში.

პირველი თავი სრულად ეხება განათლების საკითხებს, ცოდნის შექმნა, გადაცემის დავას ორატორებსა და ფილოსოფოსებს შორის, რომელიც მიმდინარეობდა ანტიკურ ეპოქაში, განსაკუთრებით, ელინისტურ და რომაულ პერიოდში. ამ თავში იქნება ნაჩვენები ცოდნის სტატუსის შინაარსები, მისი შექმნა გადაცემის პრობლემები ლიბერალური განათლების კონტექსტში, როგორი სახითაც არსებობდა განათლება ანტიკურ ხანაში და საიდანაც მოდის ლიბერალური განათლების იდეები. ისტორიულ პერსპექტივაში დეტალურად იქნება განხილული დავა ორატორების და ფილოსოფოსების იდეებს შორის და ნაჩვენები ის ფაქტი, თუ როგორ გაიმარჯვეს ორატორების იდეებმა და დღევანდელი საუნივერსიტეტო განათლების და ცოდნის სტატუსის ფუნდამენტური შინაარსებიც მეტწილად სწორედ ორატორებისგან მოდის.

პირველ თავში განხილული საკითხებიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ლიბერალური განათლების შინაარსები და ცოდნის სტატუსი ნაკარნახევი იყო ორატორების ისოკრატეს, მარციანუს კაპელას, ვარონის, ციცერონის, კასიოდორეს მიერ, ვიდრე

ფილოსოფოსების. სინამდვილეში ფილოსოფოსთა შეხედულებები განათლებაზე არ განხორციელებულა როგორც განათლების მოდელი შუა საუკუნეებშიც, მიუხედავად იმისა, რომ შუა საუკუნეებში არსიტოტელიზმს დიდი გავლენა ჰქონდა თეოლოგიურ დოქტრინებზე და მის სისტემატიზაციაზე. ცოდნის სტატუსის შინაარსები ანტიკური ეპოქიდან მოყოლებული ადრეული შუა საუკუნეების ჩათვლით, დაახლოებით XII საუკუნის მეორე ნახევრამდეც განისაზღვრებოდა ორატორთა შეხედულებების მიხედვით, რაც მოცემულ თავში იქნა განხილული.

თავი II. განათლების იდეების განვითარება და პირველი უნივერსიტეტების შექმნა. უნივერსიტეტის ოთხი მოდელი

2.1 განათლების იდეები და პირველი უნივერსიტეტები

მეორე თავი შედგება ორი ნაწილისგან, პირველ ნაწილში განხილულია განათლების იდეები პირველი უნივერსიტეტების შექმნამდე, მეორე ნაწილში უნივერსიტეტის ოთხი მოდელი ამერიკელი თეოლოგის, პროფესორის ჯონ ბ. ქობისა და ამერიკელი მკვლევარის მარკუს პიტერ ფორდის მიხედვით.

პირველ ნაწილში გაანალიზებულია საგანმანათლებლო კერების განვითარების ისტორია ევროპაში პირველი უნივერსიტეტების შექმნამდე. აღსანიშნავია, რომ ადრეული შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპაში საგანმანათლებლო მისიონერობას ეწეოდნენ ირლანდიიდან წასული სწავლულები. კაროლინგების იმპერიის დაშლის შემდეგ საგანმანათლებლო ცენტრები სხვადასხვა ტოპოსებში განვითარდნენ. დასავლეთ ევროპაში ქრისტიანული მსოფხედვის კონტექსტში გაჩენილი პირველ უნივერსიტეტებამდე პერიოდი გამოირჩეოდა სქოლასტიკურ ინტელექტუალური დებატებით, სადაც ორატორული და ფილოსოფიური ტრადიციები ანაცვლებდნენ ერთმანეთს, შედეგად ცოდნის სტატუსის შინაარსები და განათლების იდეები განიცდიდა გარკვეულ მოდიფიკაციებს, იქმნოდა ახალი დისციპლინები, სწავლულთა გილდიები, რამაც ლოგიკურად ახალი საგანმანათლებლო გაერთიანებების შექმნის საფუძველი გააჩინა, რასაც მოგვიანებით უნივერსიტეტი ეწოდა, რომელიც მანამდე მონასტრებში არსებული საგანმანათლებლო ცენტრების და სკოლების ლოგიკური გაგრძელება იყო.

ამ თავში განვიხილავთ ამერიკელი თეოლოგის და ფილოსოფოსის ჯონ ბ. ქობის, ამერიკელი ფილოსოფოსის, მკვლევარის მარკუს პიტერ ფორდისეულ უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების კლასიფიკაცია. თითოეული ეტაპის აღწერამდე დაწვრილებით განვიხილავთ როგორ მივიდა ევროპა პირველი უნივერსიტეტების შექმნამდე, როგორც

იქმნებოდა და ვითარდებოდა ცოდნის სტატუსის შინაარსები. ამერიკელი თეოლოგი ჯონ ბ. ქობი საუნივერსიტეტო განათლების საკითხებისადმი თეოლოგიური ხასიათის კრიტიკით გამოირჩევა და ქრისტიანული თეოლოგიის კონტექსტში აკრიტიკებს დასავლეთის თანამედროვე უნივერსიტეტების მიდგომებს განათლებისადმი. მისი აზრით, უნივერსიტეტები მეტისმეტად მიჯაჭვულები არიან შრომის ბაზარს და გარვეული თვალსაზრისით მათთვის შრომის ბაზარი არის ერთგვარი კერპი, რომელიც განსაზღვრავს უნივერსიტეტის იდეას, მის ფორმალურ და შინაარსობრივ მოწყობას. შრომის ბაზრისადმი მიმართება გონივრულია, მაგრამ ჯონ ბ. ქობის აზრით, ის არ უნდა იყოს უნივერსიტეტის იდეის განმსაზღვრელი და რეალურად პირიქითაც უნდა ხდებოდეს, უნივერსიტეტში შექმნილი ცოდნა განსაზღვრავდეს საზოგადოების, ეკონომიკის და შრომის ბაზრის განვითარების მიმართულებას (Cobb, 2002). ჯონ ბ. ქობი განათლებაში იდოლების გაჩენას აკრიტიკებს და მიიჩნევს, რომ შრომის ბაზრის იდოლასთან ერთად უნივერსიტეტები სიმდიდრის იდოლის გავლენის ქვეშ მოექცნენ, სწორი იქნება თუ ამას ვუწოდებთ ეკონომიზმს. „ეკონომიზმი“ ჯონ ბ. ქობმა გამოიყენა თავის სტატიაში „განათლება და ეკონომიზმი“ როგორც XX საუკუნის ეპოქის იდეების და პარადიგმების გამომხატველი ტერმინი. სტატია დაიბეჭდა 1987 წლის 17 ივნისს ჟურნალ „Christian Century“- ში. ქობის თანახმად “ადამიანის კეთილდღეობა გათანაბრებულია ეკონომიკურ წარმატებასთან და ასეთ ახალ რეალობას ვუწოდებ ეკონომიზმი” (Cobb, 1987, p.260). ტერმინ „ეკონომიზმს“ და ზოგადად უნივერსიტეტის განვითარების ისტორიის ჯონ ბ. ქობისეულ პერიოდიზაციას იყენებს ამერიკელი ფილოსოფოსი, ჩრდილოეთ არიზონას უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა პროფესორი და უმაღლესი განათლების ისტორიის მკვლევარი მარკუს პიტერ ფორდი თავის წიგნში: „მოდერნული უნივერსიტეტის მიღმა: კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტისკენ“ (Beyond the Modern University: Toward A construtive Postmodern University“ (2002)).

2.2 უნივერსიტეტის ოთხი მოდელი ჯონ ბ. ქობისა და მარკუს პიტერ ფორდის მიხედვით

მეორე თავის ქვეთავში განხილულია უნივერსიტეტის ოთხი ძირითადი ტიპი ჯონ ბ. ქობის და მარკუს პიტერ ფორდის ნაშრომების მიხედვით, განათლების ფილოსოფიურ წრეებში და განათლების იდეებში ამერიკელი თეოლოგის ჯონ ბ. ქობის კლასიფიკაცია გავრცელებულია და ის ეყრდნობა ამერიკელი მკვლევარის და ჩრდილოეთ არიზონას უნივერსიტეტის პროფესორ მარკუს პიტერ ფორდის კლასიფიკაციას.

ჯონ ბ. ქობის და მარკუს პიტერ ფორდის აზრით, მატერიალისტური მიდგომა უნივერსიტეტისადმი და ცოდნის სტატუსადმი აღარბეზს უნივერსიტეტის იდეას და ცოდნის სტატუსის შინაარსებს, შედეგად საზოგადოებაში წამყვანი ხდება სწორხაზოვანი პრაგმატული დამოკიდებულება ცოდნისადმი და ნებისმიერი დისციპლინა, რომელიც შრომის ბაზრისთვის არ წარმოადგენს რაიმე სახის ღირებულებას, მიუხედავად მისი მნიშვნელოვანი შემეცნებითი როლისა, შეიძლება უკვალოდ გაქრეს. უნივერსიტეტის ოთხი მოდელის დახასიათება ჯონ ბ. ქობის მიერ აღებულია მარკუს პიტერ ფორდის ნაშრომისგან, რომელიც ეყრდნობა უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ქობისეულ პერიოდიზაციას და მსოფმხედველობრივ პარადიგმებს: ქრისტიანიზმი, ნაციონალიზმი, ეკონომიზმი. ჯონ ბ. ქობის მიერ უმაღლესი განათლების ისტორიის პერიოდიზაცია ქრისტიანიზმად, ნაციონალიზმად და ეკონომიზმად ასახავს უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების იმ კონტექსტებს, რაშიც იქმნებოდა, იცვლებოდა და ვითარდებოდა საუნივერსიტეტო განათლება. უნივერსიტეტების ისტორია იწყება ქრისტიანიზმიდან, როგორც ფორდი განმარტავს, ვითარდება ნაციონალიზმის პარადიგმაში, რომელიც უკავშირდება სეკულარიზაციას და დღევანდელი ტენდენცია საუნივერსიტეტო განათლებაში წარმოადგენს ეკონომიზმს, როდესაც უნივერსიტეტები დამოკიდებულები ხდებიან შრომის ბაზარზე (Ford, 2002). პროფესორმა ქობმა ამ ვითარებას უწოდა შრომის ბაზრისადმი კეპრთაყვანიმცემლობა, როდესაც ყველაზე მძლავრი იდოლა ხდება სიმდიდრე და შრომის ბაზრის მოთხოვნებისადმი მსახურება (Cobb, 2002). ჯონ ბ. ქობი წარმოგვიდგენს

უნივერსიტეტის ოთხი მოდელს მარკუს პიტერ ფორდის მიხედვით და განმარტავს, რომ ამ მოდელების დახასიათება აღებულია ფორდის ნაშრომისგან (Cobb, 2002). ეს მოდელებია:

- ა) პარიზის უნივერსიტეტის მოდელი
- ბ) ჰალეს უნივერსიტეტის მოდელი
- გ) ბერლინის უნივერსიტეტის მოდელი
- დ) ფენიქსის უნივერსიტეტის მოდელი

ეს მოდელები არის ჯონ ქობის მიერ წარმოდგენილი ის კონცეპტუალური პარადიგმები, რა კონტექსტშიც ვითარდებოდა უნივერსიტეტის იდეა. ამ ქვეთავში დაწვრილებით არის განხილული თითოეული მოდელი და ნაჩვენებია როგორც იცვლებოდა მსოფმხედველობრივი პარადიგმები ეპოქების მიხედვით და რა გავლენას ახდენდა საუნივერსიტეტო განათლებაზე.

თავი III. უნივერსიტეტების განვითარების ეტაპების ახალი კლასიფიკაციის მცდელობა

მესამე თავში გვაქვს მცდელობა წარმოვადგინოთ უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ჩვენეული კლასიფიკაცია, რომელიც ნაწილობრივ ეყრდნობა მარკუს პიტერ ფორდისა და ამერიკელი თეოლოგის ჯონ ბ. ქობის მსოფმხედველობრივ პარადიგმებს, თუმცა ამ კლასიფიკაციაში მეოთხე ეტაპის ტექნოლოგიურ ცნობიერების განსასაზღვრად ვეყრდნობი, აგრეთვე, დენვერის უნივერსიტეტის რელიგიათმცოდნეობის პროფესორის კარლ ა. რაშკეს თვალსაზრისს.

უნივერსიტეტების წარმოშობა ევროპაში ქრისტიანული რელიგიის წიაღში მოხდა და აქედან დაიწყო მათი განვითარების ისტორია, მაგრამ ევროპული ცივილიზაციის განვითარების კვალდაკვალ, უნივერსიტეტები განსხვავებულ კონტექსტში ქმნიდნენ და გადასცემდნენ ცოდნას. ეს კონტექსტები იქმნებოდა უნივერსიტეტებისა და ევროპაში არსებული პოლიტიკურ-სოცალურ-ეკონომიკური ამინდების მიხედვით, შეიძლება ითქვას, ერთმანეთსაც განაპირობებდნენ. ამერიკელი ფილოსოფოსის მარკუს პიტერ ფორდისა და ამერიკელი თეოლოგის ჯონ ბ. ქობის მიერ წარმოდგენილი უნივერსიტეტის ოთხი ძირითადი მოდელის დახასიათების საფუძველზე ვეცადეთ უნივერსიტეტის განვითარების ისტორიის განსხვავებული რაკურსით გაგვეკეთებინა კლასიფიცირება და უნივერსიტეტის განვითარების ისტორიული პერიოდიზაცია დავყავით ეტაპებად, რომლის მიხედვით შესაძლებელია უფრო ცხადად დავინახოთ, თუ რა კონტექსტში და როგორ ვითარდებოდა საუნივერსიტეტო განათლება, ცოდნის სტატუსს როგორი შინაარსები ემატებოდა ან აკლდებოდა, რაც, შეძლებისდაგვარად, გვადლევს უნივერსიტეტის მომავლის პროგნოზირების საშუალებას.

ეს ეტაპები შეიძლება დაიყოს შემდეგნაირად:

ა) რელიგიური ცნობიერება

ბ) ნაციონალური ცნობიერება

გ) ინდუსტრიული ცნობიერება

დ) ტექნოლოგიური ცნობიერება

პირველი სამი კლასიფიკატორის შექმნა დაკავშირებულია ჯონ ბ. ქობისა და პროფესორ მარკუს პიტერ ფორდის განხილულ მსოფმხედველობრივ პარადიგმებთან, მეოთხე კლასიფიკატორი - ტექნოლოგიური ცნობიერება ჩვენს მიერ იქნა შემოღებული. ტექნოლოგიური ცნობიერების ეპოქაში უნივერსიტეტი ეს არის კონცეპტუალური შესაძლებლობა იმ მომავლისა, რომელზე პასუხი ჯერ ბუდნოვნად გვესახება, კონცეპტუალური შესაძლებლობა შემეცნების იმ ფორმებისა, რომელსაც ახლაც ვეძებთ, არ აქვს მნიშვნელობა ეს იქცევა ონტოლოგიური თუ მეტაფიზიკური ხასიათის პრობლემად. ტექნოლოგიური ცნობიერება ეს არის ადამიანური ცნობიერების ევოლუციის მომდევნო საფეხური, რომელზეც გადავდივართ, როდესაც ადამიანის მსგავსი სინთეტური ორგანიზმები შეძლებენ კოგნიტური ოპერაციების განხორციელებას.

ბიოლოგიურად ცნობილია, რომ ადამიანის ტვინის უჯრედს ბევრად მეტი ინფორმაციის შენახვა შეუძლია ვიდრე ერთ კომპიუტერს და შეიძლება ითქვას ჩვენი ტვინი სუპერკომპიუტერის მსგავსია, თუმცა საკითხი ისმის შემდეგი სახით: თუ ადამიანს შეუძლია შექმნას ისეთი სუპერინტელექტი, რომელიც შეძლებს აქამდე კაცობრიობის მიერ შეგროვილი ინფორმაციის ერთიანად დამახსოვრებას, გადამუშავებას და საჭიროებისამებრ გააქტიურებას, მაშინ სად გადის ზღვარი ადამიანის და ხელოვნური ინტელექტის შესაძლებლობებს შორის? შეუძლია თუ არა ხელოვნურ ინტელექტს შექმნას ცოდნა?

ცოდნა და ინფორმაცია სხვადასხვა ცნებითი შინაარსების მატარებელი კატეგორიებია. ცოდნა გულისხმობს ისეთი უნარების სიმბიოზს, როგორცაა ადამიანის მიერ დედუქციურ-ინდუქციური, ანალიტიკური, სინთეტური და წარმოსახვის შედეგად შექმნილ კონცეფციები, სისტემურ ხედვები, ჩამოყალიბებული, დასაბუთებული თეორიები, წარმოდგენები ადამიანის, საზოგადოების, სამყაროს შესახებ, რომელიც გადაეცემა თაობიდან თაობას და ვითარდება აქამდე არსებული შექმნილი გამოცდილების საფუძველზე. მეცნიერული ცოდნა კი, კარლ პოპერის აზრით, გულისხმობს

ფალსიფიცირებისა და ვერიფიცირების მეთოდებს, ნებისმიერი მეცნიერული თეორია გადის ორ გზას: ის ან ვერიფიცირდება ან ფალსიფიცირდება ექსპერიმენტის გზით. დაკვირვება და ექსპერიმენტი სწორედ ის ინსტრუმენტებია, რომელიც მეცნიერულ ცოდნას ამოწმებს (პოპერი, 2000). ტექნოლოგიური ცნობიერების ეპოქაში უნივერსიტეტი ეს არის კონცეპტუალური შესაძლებლობა იმ მომავლისა, რომელზე პასუხი ჯერ ბუნდოვნად გვესახება, კონცეპტუალური შესაძლებლობა შემეცნების იმ ფორმებისა, რომელსაც ახლაც ვეძებთ, არ აქვს მნიშვნელობა, ეს იქცევა ონტოლოგიური თუ მეტაფიზიკური ხასიათის პრობლემად. უფრო დაწრილებით უნივერსიტეტის ვითარებას ტექნოლოგიური ცნობიერების ეტაპზე, განვიხილავთ მეოთხე თავში.

უფრო დაწრილებით უნივერსიტეტის ვითარებას ტექნოლოგიური ცნობიერების ეტაპზე განვიხილავთ მეოთხე თავში.

თავი IV. უნივერსიტეტი ტექნოლოგიური ცნობიერების კონტექსტში და ცოდნის სტატუსი

მეოთხე თავში განხილული იქნება ტექნოლოგიური ცნობიერება, ეს არის მეორე თავში მოცემული კლასიფიკაციის გაგრძელება, განსაკუთრებით, ამ კლასიფიკატორიდან მეოთხე ეტაპის ტექნოლოგიური ცნობიერების დაწვრილებითი განხილვა, რომელიც ითვალისწინებს თანამედროვე ფილოსოფიურ ტენდენციებს, აგრეთვე, ახლახანს წარმოშობილ დებატებს ხელოვნური ინტელექტის, ტრანსჰუმანისტური იდეების გარშემო, რომელმაც დაბადა ახალი გამოწვევები ეპისტემოლოგიურ თეორიებში და გაჩნდა ე.წ. ანდროიდული ეპისტემოლოგიური კვლევები, რომლის მიზანია შეისწავლოს ხელოვნური ინტელექტი ფილოსოფიურ სიბრტყეზე და მისი როლი შემეცნების თვალსაზრით. ტექნოლოგიური ცნობიერების პარადიგმაში არსებული უნივერსიტეტის და ცოდნის სტატუსის შინაარსების დადგენის გზით ვეცდები ვაჩვენო არსებული გამოწვევები საუნივერსიტეტო განათლებაში, რომელიც, კერძოდ, ეხება საუნივერსიტეტო დისციპლინებისა და სწავლების მეთოდების კონცეფციების გამოყენებას თუ რამდენად ხელს უწყობს ის შემოქმედებითი აზროვნების განვითარებას და დედამიწაზე არსებული პრობლემების მოგვარებას და გამოწვევებზე რელევანტურ რეაგირებას.

ტექნოლოგიური ცნობიერების საწყის ეტაპად სწორედ ინტერნეტის შექმნა და განვითარება უნდა მივიჩნიოთ. ინტერნეტის განვითარებამ ცოდნის ახალი სივრცე შექმნა. ცნება „ცოდნის ახალი სივრცე“ დენვერის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის და რელიგიური სწავლებების პროფესორმა კარლ ა. რაშკემ შემოტანა წიგნში: „The Digital Revolution and The coming of The Postmodern University“ (2003). წიგნში ავტორი განიხილავს ცოდნის რევოლუციის სამ ფაზას და პოსტოდერნული უნივერსიტეტის იდეის გაჩენას, რომელიც სწორედ ტექნოლოგიური ცნობიერების განზომილებაში ხდება. XX საუკუნის მეორე ნახევარი სწრაფი ტექნოლოგიური და ინდუსტრიული განვითარებით გამოირჩევა, რომელსაც ლიოტარმა პოსტინდუსტრიული და

ტექნოკრატიული ერის დასაწყისი უწოდა (Lyotard,1979). სწორედ ამ ტრანზფორმაციასთან არის დაკავშირებული ტერმინ პოსტმოდერნის გაჩენა, რომელიც მოდერნის შემდგომ პერიოდს გულისხმობს, მოდერნი გრძელდებოდა განმანათლებლობის ეპოქიდან XX საუკუნის პირველი ნახევრის ჩათვლით. უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ჩვენს მიერ შემოღებულ კალსიფიკაციაში პოსტინდუსტრიულ და ინტერნეტის შექმნამდე ეტაპი უკავშირდება ინდუსტრიული ცნობიერების განზომილებას, ხოლო XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან გლობალიზაციის ტენდენციები, ციფრული ტექნოლოგიების განვითარება, ბოლონის პროცესის შექმნის პერიოდი ტექნოლოგიური ცნობიერების გაჩენის საწყისს ეტაპს.

პროფესორ კარლ ა. რაშკე გვთავაზობს ტრადიციული და ცოდნის რევოლუციის პარადიგმის ტიპოლოგიას ცხრილის სახით. ეს ცხრილი დაგვეხმარება დავინახოთ ის კონტექსტი, თუ როგორ იცვლებოდა ჩემს მიერ წარმოდგენილი ტექნოლოგიური ცნობიერების პარადიგმაში ცოდნის სტატუსი.

ცხრილი 1.1 (Raschke, 2003, p.21)

	ცოდნის ტრადიციული პარადიგმა	ცოდნის რევოლუცია
ცოდნის პროდუქციის ბუნება	ცენტრალიზებული, ინსტიტუციონალური	დეცენტრალიზებული, პერსონალიზებული
სწავლის ბუნება	top down, ავტორიტარული, რეგლამენტირებული, განსაზღვრული შინაარსით	bottom up კლიენტზე ორიენტირებული, სწავლის შედეგების დიაზინი, ამოცანებზე ორიენტირებული

განათლების სტრუქტურა	პროვაიდერის მიერ კონტორლირებული, გილდიაზე დაფუძნებული, კამპუსზე ორიენტირებული	კლიენტზე ორიენტირებული, სტანდარტიზებული, კომუნიკაციაზე ორიენტირებული
ცოდნის შეძენა	ფორმალური სწავლება, ხარისხის მისანიჭებელი პროგრამა ერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრული სასწავლო კურსებით, კოლეგებთან შეთანხმებული კურსის შინაარსი	დამოუკიდებელი სწავლა და კვლევა, სერტიფიცირებული პროგრამები, რომლებიც მოიცავენ სპეციფიკურ პროფესიულ სასწავლო კურსებს, კურიკულუმით შეთავაზებული ოფციები
ცოდნის სივრცე	ინსტიტუციონალურად კონცენტრირებული, ადმინისტრირებული დოცენტების, არისტოკრატების მიერ	სოციალურად განაწილებული, ტექნოლოგიური ხელმისაწვდომობა, დემოკრატიული ხასიათის
ექსპერტიზის კრიტერიუმი	ფორმალური განათლების ხანგრძლივობა, სპეციალიზაციის ხარისხი, ინსტიტუციებთან და პროფესიულ საზოგადოებებთან	ფორმალური განათლების სწორება სოციალურ ცოდნასთან, ინტერდისციპლინარული უნარები, ფართო მასშტაბით მონაწილეობა საზღვრებს გარეთ,

	აფილიაცია	კულტურა: „ცოდნაზე დავუძნებულნი“ კავშირები
--	-----------	---

ტექნოლოგიური ცნობიერების განზომილებამ კი ქმნის ახალი ტიპის უნივერსიტეტებს ე.წ. ჰიპერუნივერსიტეტებს, სადაც ცოდნის სტატუსს, აგრეთვე, განსაზღვარავენ ლეგიტიმური ეკონომიკური თუ ძალაუფლების მქონე ავტორიტეტები. ამასთან მეცნიერული ცოდნა გადის უნივერსიტეტის გარეთ და მისი შექმნა აღარ არის უნივერსიტეტის, როგორც ცოდნის შექმნელის ერთადერთი პრეროგატივა. კვლევითი ცენტრები ინაცვლებენ ისეთ კორპორაციებში, სადაც ხდება ცოდნის კომერციალიზაცია და განვითარებული ტექნოლოგიების საფუძველზე ცოდნაზე დავუძნებულნი ძალაუფლების ლეგიტიმაცია. ვინც ფლობს ცოდნას, მას აქვს ძალაუფლება. როგორც ჟან-ფრანსუა ლიოტარი აღნიშნავს, ცოდნის სტატუსი იცვლება იმის შესაბამისად როგორც საზოგადოებები, რომლებიც შედიან პოსტინდუსტრიალ ეპოქაში (Lyotard, 1979). ლიოტარო საუბრობს XX საუკუნის მეორე ნახევარზე, მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდზე, ხოლო ტექნოლოგიური ცნობიერების ეტაპი იწყება გლობალური ინტერნეტის შექმნიდან და ციფრული რევოლუციიდან, რომელმაც, აგრეთვე, დააჩქარა გლობალიზაციამ, რამაც, თავის მხრივ, ახალი ტენდენციები წარმოშვა განათლებაში და ერთ-ერთი მათგანი იყო ბოლონის პროცესი, როგორც ერთიანი ევროპული სივრცის შექმნის იდეა. ბოლონის პროცესი ევროპაში, როგორც განათლების ამერიკანიზაციის საპირწონე სწორედ ტექნოლოგიური ცნობიერების დასაწყისიდან შეიქმნა, მაგრამ მას ჰქონდა სხვა ისტორიული წინაპირობები, რაც ნაკარნახევი იყო ინდუსტრიული ცნობიერების ეტაპზე.

ციფრულმა რევოლუციამ და საგანმანათლებლო ტექნოლოგიების დანერგვამ ეს ვითარება შეცვალა, შედეგად მივიღეთ სხვა ტიპის უნივერსიტეტი, სადაც სწავლება და სწავლა განიცდის მეტამოფროზას და პირისპირ პედაგოგიკას ანაცვლებს ვირტუალური ტუტორიალები, ონლაინ კომუნიკაცია, ტელეპრეზენტსი, მობილური საგანმანათლებლო

აპლიკაციები. ეს ტენდენცია გარდაუვალია ტექნოლოგიების განვითარებასთან ერთად. ისმის საკითხი - როგორი უნდა იყოს უნივერსიტეტი, სწორი იქნება, ვთქვათ, ჰიპერუნივერსიტეტი ტექნოლოგიურ ცნობიერების კონტექსტში და რა მომავალი აქვს მას? როგორი იქნება ცოდნის სტატუსი, შემეცნება და, რამდენად შესაძლებელია ამ ახალ პარადიგმაში, სადაც ხელოვნური ინტელექტის განვითარება და ანდროიდული ეპისტემოლოგიური საკითხები დგება დღის წესრიგში, როგორ მოვიაზრებთ უნივერსიტეტის მომავალს? მაშინ როცა ხელოვნური ინტელექტის შემქნელები, ცნობიერების ფილოსოფიის მკვლევარები, მათ შორის, ინგლისელი პროფესორი, ფილოსოფოსი ნიკ ბოსტრომი, პროგნოზირებენ, რომ ადამიანის გვერდით ხელოვნური ინტელექტი ისეთივე შესაძლებლობების იქნება და მეტიც, ის იქნება ანდროიდი სუპერგონება, რომელიც სრულიად შეითავსებს სწავლებას, ცოდნის ტრანსმისიას.

თავი V. იდეები პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის შესახებ

5.1 კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტი

მეხუთე თავი შედგება ორო ქვეთავისგან. უნივერსიტეტის იდეის გარშემო შექმნილი კონცეფციებიდან, რომელიც განსახვავებული ფილოსოფიურ, სოციოლოგიურ, კულტუროლოგიურ თუ რელიგიური მსოფმხედველობრივ პარადგმებში იქმნებოდა ჯონ ჰენრი ნიუმენის, ალბერტ უაითჰედის, მაქს ვებერის, კარლ იასპერსის, პიერ ბურდიეს, ჟაკ დერიდას, ჟან-ფრანსუა ლიოტარის და სხვა მოაზროვნეების მიერ, ჩვენი კვლევის ინტერესებიდან და მესამე თავში მოცემული კლასიფიკაციის მცდელობიდან გამომდინარე განვიხილავთ ამერიკელი პროფესორების, ფილოსოფოსის მარკუს პიტერ ფორდისა და რელიგიათმცოდნეობის პროფესორ კარლ ა. რაშკეს კონცეფციებს პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის შესახებ. ამ ორი პროფესორის მიერ შემუშავებული კონცეფცია იქნება განხილული სკლუპუროზულად და შევეცდებით განვჭვრიტოთ უნივერსიტეტის შესაძლო მომავალი. ამ იდეების განხილვის შედეგად გვაქვს გარკვეული ხედვის ჩამოყალიბების მცდელობა, რაც, იმედი მაქვს, ხელს შეუწყობს ჩვენს სივრცეში დებატების გაძლიერებას და გაცოცხლებას პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის იდეის გარშემო ტექნოლოგიური ცნობიერების კონტექსტში. იმ გამოწვევების ფონზე, რასაც ციფრული ტექნოლოგიების განვითარება, ინფორმაციული ერა და ხელოვნური ინტელექტის განვითარება გვაყენებს.

პირველ ქვეთავში წარმოდგენილია ამერიკელი მკვლევარის მარკუს პიტერ ფორდის მიერ განხილული კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის მოდელი.

ამერიკელი პროფესორი მარკუს პიტერ ფორდი, რომლის მიერ უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპის შემუშავებულ კლასიფიკაციაზე დაყრდნობით ვეცადეთ ახალი კლასიფიკაციის შექმნა პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის ახალ მოდელს გვთავაზობს, რომელსაც კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტი უწოდა (Ford, 2002). ჰალეს და ბერლინის უნივერსიტეტებს ის მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტებად

მიიჩნევს. პროფესორი ფორდი მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტებში გულისხმობს ნაციონალიზმის და ეკონომიზმის ეტაპებზე შექმნილ უნივერსიტეტებს. მისი აზრით, ნაციონალიზმის და ეკონომიზმის ეტაპებზე შექმნილი უნივერსიტეტის მოდელები დღესაც აქტუალურია. ის დიხოტომია, რომელიც მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტებში არსებობს, როგორი ტიპის სწავლება და კურიკულუმებია უფრო რელევანტური ლიბერალური, ნეოლიბერალური თუ კონსერვატული ან ჯონ ჰენრი ნიუამანისეული კონსერვატორული ლიბერალური განათლების მოდელი, რომელიც რელიგიურ ფასეულობებს ეყრდნობა, განსაკუთრებით, დასავლეთის ქრისტიანულ კათოლიკურ ტრადიციებს, ჯონ დიუსისეული პრაგმატული და პროგრესივიზმის პრინციპებზე დაფუძნებული სწავლება, რეალურად პროფესორ ფორდის აზრით, ვერ გვამღვეს თანამედროვე სამყაროსთვის ადეკვატურ საუნივერსიტეტო განათლების მოდელს და უნივერსიტეტი ხდება არარელევანტური. ვერც ქრისტიანიზმის პრინციპებზე დაფუძნებული საუნივერსიტეტო კურიკულუმები, რომელიც შუა საუკუნეებში არსებული უნივერსიტეტები ახორციელებდნენ, ვერც ნაციონალიზმის პრინციპებზე დაფუძნებული უნივერსიტეტები, როგორცაა ჰალეს და ბერლინის მოდელი ვერ პასუხობენ თანამედროვე გამოწვევებს. ფენიქსის უნივერსიტეტი კი ნაწილობრივ ასახავს თანამედროვე სამყაროს მოთხოვნებს. მესამე თავში ეს უნივერსიტეტები ახალი კლასიფიკაციის თანახმად ნაციონალური და ინდუსტრიული ცნობიერების პარადიგმებში განვიხილეთ. ისმის კითხვა როგორი ტიპის უნივერსიტეტი გვჭირდება? მარკუს პიტერ ფორდის აზრით, დღეს მსოფლიოს, განსაკუთრებით დასავლეთის ცივილიზაციას ჭირდება კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის მოდელი, რომელიც ნაწილობრივ ეყრდნობა ალფერდ ნორზ უაითჰედის ხედვებს განათლების შესახებ და ამავე დროს გარკვეული თვალსაზრისით არის უფრო ენვარომენტალისტური, გლობალური ეკოლოგიურ პრობლემების გადაწყვეტაზე ორიენტირებული (Ford, 2002).

ფორდის აზრით, პოსტმოდერნული უნივერსიტეტი, რომელის კურიკულუმი იქნება ორიენტირებული გლობალურ და ლოკალურ ეკოლოგიურ საკითხებზე, არ იქნება ნეიტრალური როგორც მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტები გარემოს მიმართ,

რომელსაც ზიანს ხშირ შემთხვევაში არასწორად წარმართული ეკონომიკური აქტივობები აყენებს. პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის იდეა უნდა იყოს ბუნებრივი რესურსების მოფრთხილება და ადამიანის არსებობის არა მხოლოდ მატერიალურად და ტექნოლოგიურად გაუმჯობესებაზე, არამედ მისი არსებობის თვისებრივად მაღალ სტანდარტებზე ზრუნვა. მარკუს პიტერ ფორდის აზრით, მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტის დამახასიათებელია კურიკულუმებში არსებული სასწავლო კურსების აბსტრაქტულობა, რომელიც არ არის კონცენტრირებული ლოკალური პრობლემების გადაჭარაში (Ford, 2002). პრობლემაზე და ლოკალურ გარემოზე დაფუძნებული სწავლება საშუალება იქნება საერთო ჯამში გლობალური პრობლემების მოსაგვარებლად. ეს გულისხმობს შემდეგს, კონკრეტული ქვეყნების უნივერსიტეტები უნდა იყვნენ ორიენტირებული ისეთ კურიკულუმებზე, რომლებიც მოიცავს ადგილობრივი გარემოში არსებული გამოწვევებისთვის საპასუხოდ და პრობლემების მოგვარებისთვის საჭირო კომპეტენციებს. კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტი არის ის ალტერნატივა, რომლის კურიკულუმები ორიენტირებული იქნება როგორც სამყაროს ფილოსოფიურ გააზრებაზე და რელევანტური წარმოდგენების ჩამოყალიბებაზე არსებული გარემოს, სოციალური დინამიკის, ეკონომიკის განვითარების შესახებ, აგრეთვე, ორიენტირებული იქნება იმ ტიპის პრაქტიციზმზე, რომელიც რელევანტურია არსებული სინამდვილისთვის. ამ ტიპის კურიკულუმში დისციპლინებს შორის არ არის მკვეთრი ზღვარი. სწავლება და კვლევა იქნება ინტერ და მულტიდისციპლინარულ რეგისტრში, რაც ხელს შეუწყობს სოციუმის და ეკონომიკის ჰარმონიულ განვითარებას ეკოლოგიურ კონტექსტში და ეს არ იქნება ეკონომიზმზე რედუქციონისტული ხასიათის. თავისუფლება, მორალურობა და თვისებრივად ჰუმანური და ეკოცენტრული ღირებულებები იქნება პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის ტიპის წამყვანი ხედვა სწავლება, სწავლასა და კვლევაში.

5.2 ჰიპერუნივერსიტეტი როგორც პოსტმოდერნული უნივერსიტეტი

ნაშრომის მეოთხე თავში განვიხილეთ ციფრული ტექნოლოგიური რევოლუციისა და ჰიპერსივრცის გაჩენის შედეგად ჰიპერუნივერსიტეტის იდეის შესახებ, რომელიც პროფესორ კარლ ა. რაშკეს აზრით სწორედ პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის იდეის გამოხატულებაა (Raschke, 2003). ჩვენს მიერ შემუშავებული კლასიფიკაციაში უნივერსიტეტის იდეის განვითარების მეოთხე ეტაპს ტექნოლოგიურ ცნობიერებას კარგად ასახავს ჰიპერუნივერსიტეტის იდეა. ჰიპერუნივერსიტეტი რადიკალურად განსხვავდება მანამდე არსებული უნივერსიტეტის იდეისგან როგორც კურიკულუმით, ისე სასწავლო კურსებით და მათი განხორციელების მეთოდებითა თუ ტექნოლოგიებით. პროფესორ რაშკეს აზრით, პოსტმოდერნულ ეპოქაში, რომელსაც თან ახლდა ციფრული ტექნოლოგიური რევოლუცია, დროისა და სივრცის ცნების შინაარსი შეიცვალა (Raschke, 2003). კვანტური ფიზიკის განვითარებამ მნიშვნელოვანწილად განაპირობა დროის და სივრცის განსხვავებული აღქმა, ვირტუალური რეალობის, ჰიპერსივრცის გაჩენა. სივრცე, რომელიც კლასიკურ ფიზიკაში მიზმი იყო ლოკალურობის ცნებასთან ტრანსოფორმირდა და სივრცე გახდა არალოკალური, ის არ მოიაზრებს რაიმე კონკრეტულ ადგილს, განსაზღვრულ კოორდინატებს, ის არსებობს და, ამავდროულად, არ არსებობს როგორც კონკრეტული მოცემულობა კონკრეტულ დროში. ეს არის სწორედ ვირტუალური რეალობა და ჰიპერსივრცე.

პოსტინდუსტრიულმა ერამ, რომელსაც ჩვენ ტექნოლოგიური ცნობიერების ეტაპი ვუწოდეთ, ლიოტარის ცნება რომ გამოვიყენოთ, ცოდნის სტატუსი შეცვალა. ახალი სოციალური კონტურები, რომელიც ინტერნეტის განვითარებამ, ციფრულმა ტექნოლოგიებმა მოიტანა ცოდნის სტატუსზეც აისახა და მისი კონტურებმაც განიცადა მეტაფომორფოზა. ცოდნა ვერ იქნება დაყვანილი ვერც მეცნიერებაზე და ვერც სწავლებაზე, ეს განაპირობა ციფრულმა რევოლუციამ.

ციფრული ტექნოლოგიური რევოლუციის შედეგად ინფორმაცია გახდა ყველაზე ღირებული პროდუქტი, რომელიც მიწოდება და, თავის მხრივ, თვითრეგულირება

ხდება შრომის ბაზრის მოთხოვნის შესაბამისად. სწავლებაში ნაწილობრივ წიგნების კრიტიკული კითხვა და ჰერმენევტიკული მიდგომები ჩაანაცვლა სხვადასხვა სახის კრიტიკულმა, ანალიტიკურმა ვებ-დოკუმენტებმა, ჰიპერტექსტებმა რომლის ლეგიტიმაცია გარკვეული სტანდარტების შესაბამისად ხდება, მაგრამ მაინც მოითხოვს გარკვეული სახის ვალიდურობას, ახსნა-განმარტებას მისი როგორღირებული ჰიპერტექსტის შესახებ. ასეთი ელექტრონული დოკუმენტების, ჰიპერტექსტების ლეგიტიმაციის ავტორები ყოველთვის არ არიან აღიარებული ორგანიზაციები, გამომცემლობები ან კორპორაციები, რომლის ქუდის ქვეშ ხდება მსგავსი ჰიპერტექსტების შექმნა. სწავლების ასეთი მიდგომა არაკონსერვატიულია და აკადემიურ წრეებში იწვევს გარკვეული სახის წინააღმდეგობებს. შუა საუკუნეების და მოდერნული მიდგომა ცოდნის კატეგორიისადმი გულისხმობს ცოდნის როგორც უკვე მოპოვებული, შემოწმებული, ვერიფიცირებული ერთი, მთლიანი სისტემის გადაცემა/ტრანსმისიას სწავლების გზით, ნორმატიულ კურიკულუმში მოცემული გარკვეული ლოგიკური კალკულაციით შედგენილი სასწავლო კურსების განსაზღვრული სახელმძღვანელო მასალების გზით, ჰიპერტექსტუალური მიდგომა სწავლებაში ამ პრინციპს არღვევს, სწავლებას და კველვას ხდის უფრო დამოუკიდებელი სახის აქტივობას, სასწავლო კურსების არ ექვემდებარება მანამდე არსებულ ნორმატიულ მიდგომას, ცოდნა როგორც ერთიანი ჰოლისტური სისტემა, რომელსაც ლეგიტიმაცია ეძლეოდა გარკვეული აკადემიური წრეების მიერ, ირღვევა, ცოდნა როგორც სისტემა ხდება უფრო ღია. სწორედ ეს არის ცოდნის სტატუსის პოსტმოდერნული ციფრული ტექნოლოგიების მიერ გამოწვეული მეტამორფოზა. ამ ტიპის ტენდენციებიდან გამომდინარე პროფესორი კარლ ა. რაშკე ფიქრობს, რომ ინფორმაციულ ერაში, რომელსაც ჩვენ ვუწოდებთ ტექნოლოგიური ცნობიერება ეკონომიკური მდგრადობა არ იქნება დაკავშირებული ეკოპოლიტიკურ და რომანტიულ აგრარულ იდეებთან, არამედ ეს იქნება ტექნოლოგიური ხასიათის. შეიძლება ითქვას ლიოტარის პროგნოზირებას ეთანხმება ტექნოკრატიული სოციუმის და ცივილიზაციის ამ მიმართულებით განვითარებაში, განსხვავებით მარკუს პიტერ ფორდის იდეებისგან,

რომლის კონსტრუქციული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტი ეკოცენტრული ხასიათისაა და აქცენტირებულია ეკოპოლიტიკის და ეკონომიკის შექმნაზე. პროფესორ რაშკეს პროგნოზებით ტექნოლოგიური ცნობიერების რეგისტრში, რომელიც ქმნის ცოდნის ახალ სივრცეს ეკონომიკა იქნება მრავალდონიანი და განსხვავებული მოდუსის მქონე და ამ დონეებს შორის კავშირი იქნება მოქნილი. მოქნილობა და მდგრადობა იქნება მომავლის ეკონომიკის დამახასიათებელი, რომელსაც ცოდნის ახალი სივრცე შექმნის ტექნოლოგიური ცნობიერების პარადიგმით.

გლობალური უნივერსიტეტის, იგივე ჰიპერუნივერსიტეტის, რომელიც ტექნოლოგიური ცნობიერების პარადიგმის პროდუქტია და რომელზეც პროფესორი კარლ ა. რაშკე წერდა ჯერ კიდევ 2002-2003 წლებში, დღევანდელი გადასახედიდან მისი პროგნოზები მართლდება და ჰიპერუნივერსიტეტის სივრცეში შექმნილი ღია ონლაინ კურსები, ამ კურსების საფუძველზე სტუდენტების და დაინტერესებული პირების მიერ საკუთარი კურიკულუმის აგება, სწავლის დაგეგმა აქტუალური და პოპულარულია. ღია კურსების ხელმისაწვდომობა სტუდენტს აძლევს საშუალებას თავად დაგეგმოს გარკვეული სახის კომპეტენციების შეძენა, მომავალი დასაქმება. ასეთი მიმართება არა მარტო მოქნილია შრომის ბაზართან მიმართებაში, არამედ ჰიპერუნივერსიტეტის სივრცეში მიღებული განათლება, ნორმატიული კურიკულუმების მიღმა ბადებს ახალ პერსპექტივებს ცოდნის კაპიტალის შექმნისთვის, რომელსაც შრომის ბაზარი კი არ კარნახობს, არამედ თავად არის შემოქმედი როგორც შრომის ბაზრის, ისე სოციალური განვითარების ტენდენციების. აქ უკვე შესაძლებელი ხდება საზოგადოებრივი და კულტურული ეპისტემოლოგიური განვითარების ტენდენციები ინდუსტრიული ცნობიერებისთვის დამახასიათებელი ფილოსოფიური მატერიალიზმის და ეკონომიზმის მიღმა გავიდეს. ღია კურსების შემქნაში პირველი ნაბიჯი გადადგა მასაჩუსეტის ტექნოლოგიურმა ინსტიტუტმა (MIT). “მასაჩუსეტის ტექნოლოგიური ინსტიტუტი (MIT) იყო პიონერი ღია კურსების კონცეპტის შექმნის საკითხში, ღია კურსები და მასალები სტუდენტებისთვის განთავსებულ იქნა ონლაინ სივრცეში, მიუხედავად იმისა, ეს სტუდენტები ჩაწერილი იყვნენ თუ არა ამ კურსებზე. MIT - იმ თავის თავზე აიღო

გამოქვეყნებინა 2000 კურსის სასწავლო მასალა სტუდენტებისთვის ინტერნეტში. ღია კურსების არსებობა თავისთავად გულისხმობს ცოდნის ხელმწისაწვდომობას და თავისუფლებას მოდერნული, ტრადიციული აკადემიური ნორმატიული სივრცისგან, რომელიც ლოკალურ დონეზე უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებში იქმნება და სადაც განსაზღვრულია როგორც ცოდნის შექმნის, გადაცემის ლეგიტიმურობის საკითხები, ისე ფინანსური ხარჯები და საერთო ჯამში ცოდნის წარმოების ეკონომიკური პოლიტიკა თუ შეიძლება ასე ვუწოდოთ. ციფრულმა რევოლუციამ კი დააჩქარა ცვლილებები, ცოდნის და ინფორმაციის გაცვლა გლობალური დონეზე, რომელმაც განაპირობა ახალი კაპიტალის - ცოდნის კაპიტალის შექმნა.

გლობალური, იგივე ჰიპერუნივერსიტეტი არის პოსტმოდერნული აზროვნების გამოძახილი, რომელიც არსებობს კონცეპტუალური რელატივიზმის ტოპოსში, თუმცა ეს ტიპოსი იმდენად ცვალებადია ციფრული ტექნოლოგიების გავლენით, რომ ნებისმიერ დროს შეიძლება შეიცვალოს იმის მიხედვით თუ როგორ განვითარდება ტექნოლოგიები და ტექნოლოგიური ცნობიერება. ამ მოდელის უნივერსიტეტები ჭეშმარიტად დერიდას იზოსთენიის პრინციპის მიხედვით არსებობენ დღემდე მოქმედი მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტების „გვერდით“, რომლებიც ნაციონალური და ინდუსტრიული ცნობიერების პარადიგმების გავლენების შედეგია. ცოდნის სტატუსი, რომელიც განისაზღვრება გლობალური, ჰიპერუნივერსიტეტის ეპისტემოლოგიურ ჰიპერსივრცეში, მოიცავს შემდეგ შინაარსებს: ცოდნისა და ინფორმაციის თავისუფალი ნაკადი, მათ შორის კონვერგენცია, დამოუკიდებელი მკვლევარების გამოჩენა, სწავლის, კურიკულუმის თავისუფალი დაგეგმვა, ღია სასწავლო კურსები, მეცნიერული მეტანარატივის ენობრივი თამაშების გამრავალფეროვნება და გასვლა აკადემიური ლოკალური სივრციდან, გადანაცვლება ჰიპერსივრცეში, ინტელექტუალური ტრანსაქტიურობის ზრდა, ცოდნის კაპიტალის შექმნა.

კვლევის შედეგები და რეკომენდაციები

- ნაშრომში ჩვენ მიერ განვიხილულია საკითხი ცოდნის სტატუსის შესახებ, რომელიც დაისვა ანტიკურ და ელინისტურ პერიოდში, კერძოდ, როცა დაიწყო დავა განათლების იდეების შესახებ ფილოსოფოსებსა და ორატორებს შორის. როგორც კვლევამ აჩვენა, განათლების იდეები ორატორული ტენდენციების დომინირებით განვითარდა. ლიბერალური განათლების შინაარსები და ცოდნის სტატუსი ნაკარნახევი იყო ორატორების - ისოკრატეს, მარციანუს კაპელას, ვარონის, ციცერონის, კასიოდორეს მიერ. ეს იდეები საუკუნეების მანძილზე განვითარებას პოულობდა, როგორც ადრეული, ისე გვიანდელი შუა საუკუნეების ევროპის სხვადასხვა ტოპოსში, მიუხედავად იმისა, რომ განათლების იდეებში ფილოსოფიური ტრადიციების აღდგენა მოხდა გვიან შუა საუკუნეებში.
- ფაქტობრივად, ფილოსოფოსთა შეხედულებები განათლებაზე არ განხორციელებულა როგორც განათლების გარკვეული სახის მოდელი. ტრივიუმისა და კვადრიუმის ნორმატივების იდეა სწორედ ორატორების შეხედულებებიდან მოდის, მიუხედავად იმისა, რომ შუა საუკუნეებში არისტოტელიზმს, ფილოსოფიურ ტრადიციებს დიდი გავლენა ჰქონდა თეოლოგიურ დოქტრინებზე და მის სისტემატიზაციაზე. ცოდნის სტატუსის შინაარსები ანტიკური ეპოქიდან მოყოლებული ადრეული შუა საუკუნეების ჩათვლით, დაახლოებით XII საუკუნის მეორე ნახევრამდე განისაზღვრებოდა ორატორთა შეხედულებებით.
- დისერტაციაში გაანალიზებულია საგანმანათლებლო კერების განვითარების ისტორია ევროპაში პირველი უნივერსიტეტების შექმნამდე. აღსანიშნავია, რომ ადრეული შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპაში საგანმანათლებლო მისიონერობას ეწეოდნენ ირლანდიიდან წასული სწავლულები. კაროლინგების იმპერიის დაშლის შემდეგ საგანმანათლებლო ცენტრები სხვადასხვა ტოპოსებში განვითარდნენ. დასავლეთ ევროპაში ქრისტიანული მსოფხედვის კონტექსტში

გაჩენილი პირველ უნივერსიტეტებამდე პერიოდი გამოირჩეოდა სქოლასტიკურ, ინტელექტუალური დებატებით, სადაც ორატორული და ფილოსოფიური ტრადიციები ანაცვლებდნენ ერთმანეთს. შედეგად, ცოდნის სტატუსის შინაარსები და განათლების იდეები განიცდიდა გარკვეულ მოდიფიკაციებს, იქმნებოდა ახალი დისციპლინები, სწავლულთა გილდიები, რამაც ლოგიკურად ახალი საგანმანათლებლო გაერთიანებების შექმნის საფუძველი გააჩინა, რასაც მოგვიანებით უნივერსიტეტი ეწოდა და რომელიც მანამდე მონასტრებში არსებული საგანმანათლებლო ცენტრების და სკოლების ლოგიკური გაგრძელება იყო.

- განათლების იდეების გავითარების ანალიზმა პირველ უნივერსიტეტებამდე გვიჩვენა, რომ ცოდნის სტატუსი თავისი შინაარსებით იმდენად მნიშვნელოვანი გახდა, რომ დროთა განმავლობაში მისი ინსტიტუციონალური ორგანიზების საჭიროება გაჩნდა, რაც ფორმალურად უნივერსიტეტებში განხორციელდა შუა საუკუნეებში ქრისტიანული თეოლოგიის იდეოლოგიურ კონტექსტში.
- ნაშრომში განხილული გვაქვს თანამედროვე ავტორების, ამერიკელი თეოლოგის და ფილოსოფოსის ჯონ ბ. ქობის, ამერიკელი მკვლევარის მარკუს პიტერ ფორდის უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების კლასიფიკაცია.
- **უნივერსიტეტის შექმნის იდეის პრეისტორია** სწორედ ორატორებისა და ფილოსოფოსების დაპირისპირებაში უნდა ვეძებოთ. პირველი უნივერსიტეტების შექმნიდან უნივერსიტეტებმა განვითარების დიდი და რთული ათასწლოვანი გზა გაიარეს. ამერიკელი თეოლოგის ჯონ ბ. ქობის მიერ შემუშავებულმა უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ისტორიულმა პერიოდიზაციამ - ქრისტიანიზმი, ნაციონალიზმი, ეკონომიზმი და ამ პარადიგმების მიხედვით ამერიკელი მკვლევარის მარკუს პიტერ ფორდის წარმოდგენილმა უნივერსიტეტების - პარიზის უნივერსიტეტის, ჰალეს უნივერსიტეტის, ბერლინის უნივერსიტეტის და ფენიქსის უნივერსიტეტის მოდელებმა გამოკვეთა

ის ძირითადი პარადიგმები, რომელთა საფუძველზეც ვითარდებოდა უნივერსიტეტის იდეა და ცოდნის სტატუსი.

- თანამედროვე ვითარებიდან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ ჯონ ბ. ქობისა და მარკუს პიტერ ფორდის მიერ შემუშავებული უნივერსიტეტების განვითარების კლასიფიკაცია სრულად ვერ ასახავს უნივერსიტეტების განვითარების პარადიგმებს, რის გამოც დისერტაციაში ვეცადეთ უნივერსიტეტის განვითარების ეტაპების ჯონ ბ. ქობის და მარკუს პიტერ ფორდის მიერ შემუშავებული კლასიფიკაციის საფუძველზე, შეგვექმნა **ახალი, მოდიფიცირებული კლასიფიკაცია**, რომელშიც, ვფიქრობთ, რომ მეტ-ნაკლებად ისახება დღეს უნივერსიტეტის წინაშე მდგარი მნიშვნელოვანი გამოწვევები. მიგვაჩნია, რომ ჩვენ მიერ მოწოდებული კლასიფიკაციის საფუძველზე შესაძლებელი იქნება უნივერსიტეტის მომავლის შესახებ დებატების გააქტიურება მულტიდისციპლინარულ და ინტერდისციპლინარულ რეგისტრში.
- ჩვენი კლასიფიკაციის მიხედვით, უნივერსიტეტის იდეის განვითარება ემთხვევა კაცობრიული აზრის განვითარების შემდეგ ეტაპებს:
  - რელიგიური ცნობიერება;
  - ნაციონალური ცნობიერება;
  - ინდუსტრიული ცნობიერება;
  - ტექნოლოგიური ცნობიერება.
- ნაშრომში განვიხილეთ ოთხივე ეტაპი. განსაკუთრებული ყურადღება დავუთმეთ ტექნოლოგიურ ცნობიერებას, უნივერსიტეტის ვითარებას ცოდნის სტატუსის თვალსაზრისით ტექნოლოგიური ცნობიერების რეგისტრში. ჩვენს მიერ წარმოდგენილი კლასიფიკატორიდან ვეცადეთ მეოთხე ეტაპის ტექნოლოგიური ცნობიერების დაწვრილებითი ანალიზი, რომელიც ითვალისწინებს თანამედროვე ფილოსოფიურ ტენდენციებს, აგრეთვე, ახლახანს წარმოშობილ დებატებს ხელოვნური ინტელექტის, ტრანსჰუმანისტური იდეების გარშემო, რამაც ეპისტემოლოგიურ თეორიებში ახალი გამოწვევების წარმოქმნას

შეუწყო ხელი და გაჩნდა ე.წ. ანდროიდული ეპისტემოლოგიური კვლევები, რომლის მიზანია შეისწავლოს ხელოვნური ინტელექტი ფილოსოფიურ სიბრტყეზე და მისი როლი შემეცნების თვალსაზიროთ.

- ტექნოლოგიური ცნობიერების პარადიგმაში არსებული უნივერსიტეტის და ცოდნის სტატუსის შინაარსების გაანალიზების გზით ვეცადეთ გვეჩვენებინა არსებული გამოწვევები საუნივერსიტეტო განათლებაში, რომელიც, კერძოდ, ეხება საუნივერსიტეტო დისციპლინებისა და სწავლების მეთოდების კონცეფციების გამოყენებას. თუ რამდენად რელევანტურია ეს მეთოდები შემოქმედებითი აზროვნების განვითარებისთვის და დედამიწაზე არსებულ გამოწვევებზე რეაგირებისთვის.
- ტექნოლოგიური ცნობიერების საწყის ეტაპად სწორედ ინტერნეტის შექმნა და განვითარება მივიჩნით. ინტერნეტის განვითარებამ ცოდნის ახალი სივრცე შექმნა. ცნება „ცოდნის ახალი სივრცე“ დენვერის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის და რელიგიური სწავლებების პროფესორმა კარლ ა. რაშკემ შემოიტანა წიგნში: „The Digital Revolution and The coming of The Postmodern University“ (2003).
- ცოდნის შექმნა და გადაცემა უკავშირდება უნივერსიტეტის იდეას. ცოდნის სტატუსის შინაარსი რელიგიური ცნობიერების ეტაპიდან მოყოლებული ტექნოლოგიური ცნობიერების ეტაპამდე, იცვლებოდა უნივერსიტეტების ტოპოსში. შეიძლება ითქვას, ხდებოდა ცოდნის სტატუსის ინსტიტუციონალიზაცია უნივერსიტეტის კედლებში, მიუხედავად იმისა, რომ რელიგიური ცნობიერებიდან ნაციონალური ცნობიერების გარდამავალ ეტაპზე მნიშვნელოვანი მეცნიერული აღმოჩენები და ახალი ცოდნის შექმნა უნივერსიტეტის კედლებს მიღმა ხდებოდა. ეს აღმოჩენები და ცოდნის შექმნა, როგორც ასეთი, სეკულარული იდეების გაძლიერების შემდეგ უნივერსიტეტის სივრცეში მოექცა. თუმცა ტექნოლოგიური ცნობიერების რეგისტრში ცოდნის სტატუსი უნივერსიტეტის ტოპოსიდან გადის და ამის მიზეზი არა მხოლოდ ეკონომიზმია, რომელიც გლობალიზაციის ძირითადი ტენდენციებით არის

ნაკარნახევი, არამედ ციფრული რევოლუცია განათლებაში. ციფრული რევოლუცია, რა თქმა უნდა, დაკავშირებულია კომპიუტერული ტექნოლოგიების, ინტერნეტის განვითარებასთან, რომლის საფუძველზე შეიქმნა ვირტუალური სივრცე და რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ ჰიპერსივრცე ცოდნის შექმნისთვის და გადაცემისთვის, რამაც გარკვეული აზრით, შექმნა ნიადაგი იმისთვის, რომ ცოდნის და, კერძოდ, მეცნიერული ცოდნის შექმნა, უნივერსიტეტის ტოპოსიდან გასულიყო. დღეს მეცნიერული კვლევების ნაწილი და აღმოჩენები, ხშირ შემთხვევაში, უნივერსიტეტებში არ ხდება, კორპორაციებთან არსებულ კვლევით ცენტრებში გადაინაცვლა და, მამასადამე, მსოფლიოში უნივერსიტეტების უმეტესობა, სამწუხაროდ, მხოლოდ ცოდნის გადაცემა/ტრანსმისიისთვის განკუთვნილ დაწესებულებად იქცა, რომელიც შრომის ბაზრის კარნახიდან გამომდინარე, ქმნის და გარდაქმნის კურიკულუმებს.

- ყველაზე მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია, რაც ცოდნის სტატუსმა განიცადა უნივერსიტეტის განვითარების ისტორიაში, ეს არის ინდუსტრიული ცნობიერების გავლენით გამოწვეული. **ცოდნა, როგორც პროდუქტი, ცოდნა როგორც კრედიტი** - მსგავსი ცნებები სწორედ ცოდნის სტატუსის ფუნდამენტურ რევოლუციაზე მიგვანიშნებს, რომელიც, თავის მხრივ, პრაგმატიზმის ფილოსოფიური მსოფმხედველობით არის ნაკარნახევი.
- თანამედროვე უნივერსიტეტები არაერთგვაროვანი და კომპლექსური ხასიათისაა, ამიტომ ძნელია ერთიან უნივერსალურ ნარატივში მოაქციო. არც არსებობს ამის გარდაუვალი საჭიროება, თუმცა უნივერსიტეტს, როგორც ასეთს, დღემდე რა სახითაც არ უნდა მოსულიყო, დასავლეთის ცივილიზაციაში აქვს ერთი წარსული და ეს ქრისტიანული წარსულია.
- ნაშრომში განხილული პროფესორ კარლ ა. რაშკეს ტიპოლოგიიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ **ტექნოლოგიური ცნობიერების პარადიგმაში ჩვენ უნივერსიტეტის მაგივრად ვიღებთ ჰიპერუნივერსიტეტს**. ეს ცნება თავის თავში მოიცავს უნივერსიტეტის იდეას, როგორც ასეთს, მაგრამ ის არ არის

ტრადიციული ფორმატის, არ აქვს კონკრეტული ლოკალური სივრცე, არამედ არსებობს ჰიპერსივრცეში, ვირტუალურ რეალობაში, რის გამოც მას შეიძლება ეწოდოს ჰიპერუნივერსიტეტი. ციფრულმა რევოლუციამ და საგანმანათლებლო ტექნოლოგიების დანერგვამ ეს ვითარება შეცვალა, შედეგად მივიღეთ სხვა ტიპის უნივერსიტეტი, სადაც სწავლება და სწავლა განიცდის მეტამოფროზას და პირისპირ პედაგოგიკას ნაწილობრივ ანაცვლებს ვირტუალური ტუტორიალები, ონლაინ კომუნიკაცია, ტელეპრეზენსი, მობილური საგანმანათლებლო აპლიკაციები. ეს ტენდენცია გარდაუვალია ტექნოლოგიების განვითარებასთან ერთად.

- ჩვენ ვცხოვრობთ ტექნოლოგიური სასწაულების სამყაროში, - წერს ჯოზეფ ე. ეაუნი წიგნის: „რობოტის მტკიცებულება: უმაღლესი განათლება ხელოვნური ინტელექტის ერაში (Robot Proof. Higher Education in The Age of Artificial Intelligence)“ შესავალში (Aoun, 2017), რომელსაც ჩვენ ტექნოლოგიური ცნობიერების განზომილება ვუწოდებთ. ციფრული რევოლუცია უწოდა პროფესორმა კარლ ა. რაშკემ, მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუცია უწოდეს მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე, 2017 წელს (Gleason, 2017). თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარების ეპოქას სხვადასხვა მკვლევარი სხვადასხვა სახელით აღწერს: „ტექნოლოგიური სასწაულების სამყარო“, „ხელოვნური ინტელექტის ერა“, „ციფრული რევოლუცია“, „მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუცია“ და სხვ. ადამიანის ცხოვრების ამ პერიოდს, ჩვენ „ტექნოლოგიური ცნობიერების განზომილება“ დავარქვით. ამ თვალსაზრისით, შეიძლება დავსვათ მნიშვნელოვანი კითხვა - როგორია ტექნოლოგიური ცნობიერების განზომილებაში უნივერსიტეტის მომავალი?
- სასექსის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორმა ჯერარდ დელანტიმ თავის სტატიაში, 2004 წელს (Odin, 2004) დასვა კითხვა - აქვს თუ არა უნივერსიტეტს მომავალი? ამ კითხვის პასუხად, სასექსის უნივერსიტეტის პროფესორი უნივერსიტეტის იდეას მიმოიხილავს ჯონ ჰენრი ნიუმენის კონსერვატორული

შეხედულებებისა და ჟან ფრანსუა ლიოტარის პოსტმოდერნულ პერსპექტივაში და თვლის, რომ მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტებმა განიცადეს ტრანსფორმაცია, ცოდნა გახდა პერფორმატიული, საზღვრების მოშლამ ცოდნასა და ინფორმაციას შორის უნივერსიტეტები დააყენა ტექნოლოგიების განვითარებით განპირობებული გამოწვევების წინაშე.

- ამერიკელი მკვლევარი ჯემრი ოდინი თვლის, რომ ცოდნა როგორც კომპეტენცია გადაიქცა პერფორმატიულ ცოდნად, რასაც სწორედ ფრანგი სტრუქტურალისტი ჟან ფრანსუა ლიოტარი აღნიშნავდა.
- ახალ მოდელებს და ორიენტაციას გვთავაზობს როგორც ამერიკელი მკვლევარი მარკუს პიტერ ფორდი, ისე ამერიკელი თეოლოგი კარლ ა. რაშკე. ფორდის კონსტრუქტივისტული მიდგომა არის მცდელობა მოდერნი და პოსტმოდერნის იდეები შეარიგოს ერთმანეთს, თუმცა, ჩვენი აზრით, წარუმატებლად, ხოლო პროფესორი კარლ ა. რაშკე ცდილობს ლიოტარის მიერ პოსტმოდერნული ვითარების შესახებ გაკეთებული პროგნოზების საფუძველზე, დაგვანახოს ჰიპერუნივერსიტეტის ვითარება და მოდელი, რომელიც მისი აზრით მომავლის უნივერსიტეტია.
- პროფესორი კარლ ა. რაშკე სწორ დასკვნებს აკეთებს, როცა თვლის, რომ ცოდნის სივრცე ციფრული და ინტერნეტ ტექნოლოგიების გავლენის შედეგად გარდაიქმნა ცოდნის კიბერსივრცედ, სადაც ცოდნასა და ინფორმაციას შორის საზღვრები თითქმის წაშლილია, რაც ხელს უწყობს ცოდნის გატანას აკადემიური სივრცეებიდან და მისი მონოპოლიზაცია არ ხდება კონკრეტულ აკადემიურ ლოკალურ ადგილას, თუმცა ცოდნის ლეგიტიმაციის საკითხი მაინც აკადემიური ინსტიტუციების ან ტრანსნაციონალური კორპორაციების გავლენის ქვეშაა.
- თანამედროვე სამყაროში გაჩნდა კორპორაციული უნივერსიტეტების ფენომენი, საკმაოდ სწრაფად განვითარებადი, როგორც ბიუჯეტით, ისე სტუდენტების მხრიდან დაინტერესების ზრდით. ისეთ მსხვილ კორპორაციებს როგორცაა: Cisco, Motorola, IBM, გააჩნიათ საკუთარი კორპორატიული უნივერსიტეტები,

რომელზეც მოთხოვნა წლიდან წლამდე იზრდება, ამ ტიპის უნივერსიტეტები უფრო ინდუსტრიული ცნობიერების პარადიგმაში შეგვიძლია მოვათავსოთ, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი რელევანტურად პასუხობენ ციფრული ტექნოლოგიების გამოწვევებს.

- ციფრული ტექნოლოგიების და ბოლო ათწლეულის მანძილზე ყველაზე სწრაფად განვითარებადი ხელოვნური ინტელექტის საუკეთესო მაგალითია 2008 წელს ამერიკელი გამომგონებლების - რეი კურცვაილისა და პიტერ დიამანდისის⁸ მიერ დაფუძნებული Singularity University⁹, რომელიც სილიკონ ველის პროექტის ფარგლებში იქნა დაარსებული. ეს არის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის საუკეთესო ნიმუში, რომელიც შეგვიძლია განვიხილოთ ტექნოლოგიური ცნობიერების პარადიგმაში და რომლის მიზანია გაზარდოს ტექნოლოგიური უნარებით აღჭურვილი თაობა. 2012 წლიდან სინგულარობის უნივერსიტეტი მომგებიან კორპორაციად იქცა, რომელიც, აგრეთვე, მოიცავს არამომგებიან იურიდიულ სტატუსსაც. 2013 წლიდან სინგულარობის უნივერსიტეტი ინკორპორირებული იქნა, როგორც „სინგულარობის განათლების ჯგუფი“, რომელიც დღეს მისი სავაჭრო ნიშანია. 2015 წლიდან სინგულარობის უნივერსიტეტი თანამშრომლობს მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმთან და მის სამიზნეს წარმოადგენს სოციალური მეწარმეობა. რეი კურცვაილის ფუტურისტული იდეების მიხედვით, სწორედ ხელოვნური ინტელექტის, ნანოტექნოლოგიების და ბიოტექნოლოგიების სწრაფი განვითარება მოგვცემს იმის საშუალებას, რომ ხელოვნური ინტელექტი სრულფასოვნად ჩაერთოს განათლების სფეროში და მეტიც, შესაძლოა 2030 წლიდან პედაგოგები ჩაანაცვლოს ჭკვიანმა ანდროიდებმა.

---

⁸ პიტერ დიამანდისი ბერძნული წარმოშობის ამერიკელი ინჟინერი, ფიზიკოსი, მეწარმე, X Prize Foundation - ის დამფუძნებელი და რეი კურცვაილთან ერთად Singularity University-ს თანადამფუძნებელი. ის იყო Zero Gravity Corporation -ის აღმასრულებელი დირექტორი. ამერიკელ მეწარმე, ჟურნალისტ სტივენ კოტლერთან ერთად თანაავტორია წიგნის Abundance: The Future Is Better Than You Think (2012)

⁹ Singularity University www.su.org

- ჯერ კიდევ პროფესორმა კარლ ა. რაშკემ 2003 წელს იწინასწარმეტყველა ტექნოლოგიების გავლენა უნივერსიტეტის მომავალზე და ახალი ტიპის უნივერსიტეტს მან ჰიპერუნივერსიტეტი, მეორენაირად, გლობალური უნივერსიტეტი უწოდა. ამის საპირისპიროდ ამერიკელი ავტორი მარკუს პიტერ ფორდი ცდილობს ახალი უნივერსიტეტის იდეა დააფუძნოს კონსტრუქტივისტულ პარადიგმას, რომელსაც ის უწოდებს პოსტმოდერნულ კონსტრუქტივიზმს და საფუძვლად უდებს ალფრედ ნორზ უაითჰედის ორგანიზმის ფილოსოფიას, რომელიც გამოიხატება შემდეგში, რომ ადამიანი წარმოადგენს მთლიანობას გარესამყაროსთან და გარემოსთან ერთად, ყველაფერი როგორც ერთიანი ორგანიზმი ექვემდებარება საერთო კანონზომიერებას. სწორედ ასეთი მიდგომა არის მარკუს პიტერ ფორდის კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის იდეის საფუძველი, რომელიც დედამიწაზე, გარემოზე, ეკოლოგიაზე ცენტრირებულია (Ford, 2002). კონსტრუქტივისტული უნივერსიტეტის იდეა, როგორც „rootedness“, ორიენტირებული ფესვებზე, საფუძველზე, კურიკულუმის აგებისას ლოკალურ გარემოს, თემის და მედიის მუშაობის პრინციპებს უნდა ითვალისწინებდეს, მიზნად ისახავდეს აღზარდოს ეკოლოგიურად ემპათიური თაობები, რომლებიც ლოკალურ გარემოზე ზრუნვით შეძლებენ გლობალური პრობლემების გადაჭრას და გამოწვევებზე რელევანტურად რეაგირებას. მარკუს პიტერ ფორდი ცდილობს მეტაფიზიკა ახალი მიდგომებით დააბრუნოს უნივერსიტეტებში, რომელიც, შეიძლება ითქვას, მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტის მემკვიდრეობაა. მაგრამ ის გვთავაზობს უფრო ჰოლისტური სახის მეტაფიზიკას, რომელიც არ არის თავისი არსით და მიდგომებით მატერიალისტური, ვინაიდან ამერიკელი ავტორი თვლის, რომ მატერიალისტურმა მიდგომებმა და ეკონომიზმის მსოფხედვის გაბატონებამ დედამიწაზე ხელი შეუწყო ეკოლოგიურ კატასტროფებსა და აქედან გამოწვეულ სხვადასხვა სახის პრობლემებს, რომელსაც ჩიხში შეჰყავს ცივილიზაცია. ჩვენი დასკვნა მარკუს პიტერ ფორდის იდეებთან მიმართებაში

მდგომარეობს შემდეგში: კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის მოდელის და კურიკულუმის შინაარსი ვთვლით, რომ წინააღმდეგობაში მოდის საუნივერსიტეტო განათლების იდეასთან მისი მეტისმეტად ზოგადი ხასიათის გამო. ერთი მხრივ, ის ცდილობს მოდერნის ტიპის უნივერსიტეტი და პოსტმოდერნული მოდელის სინთეზირება გააკეთოს, რაც გამოიხატება ჰოლისტური მეტაფიზიკის დისციპლინის შემოღებაში, მაგრამ მის მიერ წარმოდგენილი მოდელი გულისხმობს ზოგად განათლებაზე გადაჭარბებულ აქცენტს საუნივერსიტეტო სივრცეში, მაშინ როცა შეიძლება ამ ტიპის განათლება სწორად ორგანიზებულ სკოლებში განხორციელდეს და უნივერსიტეტმა კი უზრუნველყოს უფრო სიღრმისეული განათლება, კვლევები და ცოდნის შექმნა. ამიტომაც მარკუს პიტერ ფორდის მოდელს ზედაპირულად ვთვლით. შეიძლებოდა მისი უფრო დამუშავება, დახვეწა, მეტად გაღრმავება და არგუმენტირება. მიუხედავად იმისა, ბევრისთვის მიმზიდველია ეკოლოგიაზე ორიენტირებული განათლება, ფორდის მოდელს ბევრი ნაკლი აქვს და არც ლიბერალური განათლების ისტორიულ გამოცდილებას ითვალისწინებს. გარდა ამისა, ფორდის საუნივერსიტეტო განათლების ვექტორი, აგრეთვე, ტექნოლოგიური ცნობიერების გამოწვევებს ნაკლებ ყურადღებას უთმობს. პროფესორ რაშკესგან განსხვავებით. ფორდი აქცენტს არ აკეთებს ტექნოლოგიური ცნობიერების გავლენაზე საუნივერსიტეტო განათლების სივრცეში. კარლ ა. რაშკე კი მიიჩნევს, რომ სწორედ ციფრული ტექნოლოგიური რევოლუცია შეცვლის უნივერსიტეტის არა მარტო იდეას, არამედ მის სივრცულ აღქმასაც და ის გადაინაცვლებს ჰიპერსივრცეში. ცოდნის გადაცემა არ იქნება მხოლოდ საუნივერსიტეტო დაწესებულებების პრეროგატივა, რომლის დასტურია დღეს არსებული სხვადასხვა სახის ონლაინ პლათფორმები და რომლებიც ყოველთვის განახლების რეჟიმში ამატებენ ახალ ონლაინ კურსებს, რაშკეს ტერმინს თუ გამოვიყენებთ - ჰიპერკურსებს. ციფრული და ინტერნეტ ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარება გვიჩვენებს, რომ კარლ ა. რაშკეს პროგნოზები უფრო მართლდება

და რეალობასთან ახლოს დგას, უფრო მეტიც, ხელოვნური ინტელექტის განვითარებაც უფრო აჩქარებს უნივერსიტეტის იდეურ და სივრცობრივ ტრანსფორმაციას ჰიპერსივრცეში. უნივერსიტეტები შეუწყვეტლივ მისდევენ ტექნოლოგიებს და, ამავე დროს, თავად, ან მის სივრცეში აღზრდილი გამომგონებლები არიან ტექნოლოგიების შემოქმედები, თუმცა კვლევების და აღმოჩენების რაღაც ნაწილი საუნივერსიტეტო სივრციდან გასულია სწორედ ციფრული ტექნოლოგიების წყალობით შექმნილ ახალ სივრცეებში, როგორცაა, მაგალითად, სილიკონ ველი¹⁰. სწორედ სილიკონ ველის ტოპოსში დაიბადა სინგულარობის უნივერსიტეტის იდეა, რომელიც 2008 წელს განხორციელდა.

- ამერიკელი ფილოსოფოსი და მოაზროვნე ალფრედ ნორზ უაითჰედი თვლის, რომ უნივერსიტეტის მთავარი ფუნქცია ვერ იქნება მხოლოდ ცოდნის გადაცემა, მან უნდა შეძლოს სტუდენტს განუვითაროს წარმოსახვა, სწორედ წარმოსახვის განვითარება უნდა იქცეს მის მთავარ ფუნქციად, რომ შესაძლებელი გახდეს ახალი ცოდნის შექმნა (Whithead, 1929). როდესაც საკითხს ვსვამთ უნივერსიტეტის მომავალზე, თუ როგორი შეიძლება იყოს ის, აუცილებლად ვგულისხმობთ ტექნოლოგიურ ცნობიერების იმ პარადიგმას, რომელიც განსაზღვრავს დღევანდელი თუ არა, ხვალინდელი უნივერსიტეტის, როგორც იდეას, ისე, მისი არსებობის ფორმას. ამერიკელი ლინგვისტი ჯოზეფ ეაუნი წერს, რომ ისეთ სამყაროში, რომელიც ტექნოლოგიური საოცრებებით იქნება გამორჩეული, უნივერსიტეტის მთავარი მამოძრავებელი იდეა უნდა იყოს სტუდენტში შემოქმედებითი უნარების განვითარება (Aoun, 2017). სწორედ ეს უნარები იქნება მთავარი განმასხვავებელი სუპერ გონების მქონე ანდროიდების სამყაროსგან, რომელსაც კაცობრიობა მალე იხილავს. მისი აზრით, ციფრული ტექნოლოგიები და ხელოვნური ინტელექტის განვითარება ქმნის ახალ ეკონომიკურ რეალობას, რომელთან ადაპტაცია და რელევანტურობა

---

¹⁰ სილიკონ ველი (Silicon Walley) ჩრდილოეთ კალიფორნიის სან ფრანცისკოს ყურის სამხრეთ ნაწილში მდებარეობს, რომელიც მაღალი, ციფრული ტექნოლოგიების, ინოვაციების და სოციალური მედიის გლობალური ცენტრია, რომლის ისტორია იწყება 1970-იანი წლებიდან.

უნივერსიტეტებს უჭირთ. თუ უნივერსიტეტის მიზანი იქნება სტუდენტის მხოლოდ შრომის ბაზრისთვის მომზადება, დიდი ალბათობით, ასეთი უნივერსიტეტი და სტუდენტი წარუმატებელი იქნება, ვინაიდან მთელ რიგ სამუშაოებს რობოტები ჩაანაცვლებენ უახლოეს ორმოცდაათ წელში. ეაუნი თვლის, რომ XXI საუკუნის უნივერსიტეტები უნდა გათავისუფლდნენ გარედან მოტანილი კარიერული მოდელებისგან და გააჩნდეთ ავტონომიურობა საკუთარი მომავლის შესაქმნელად (Aoun, 2017).

- ნაშრომში ჩვენ მიერ განხილული იდეებიდან გამომდინარე, ვასკვნი, რომ დღეს, ტექნოლოგიური ცნობიერების ეტაპზე უმაღლეს განათლებას ჭირდება ახალი მოდელი და ორიენტაცია. სწორედ ამ ახალ მოდელებს და ორიენტაციას გვთავაზობს როგორც ამერიკელი მკვლევარი მარკუს პიტერ ფორდი, ისე ამერიკელი თეოლოგი კარლ ა. რაშკე. ფორდის კონსტრუქტივისტული მიდგომა, როგორც აღვნიშნეთ, არის მცდელობა მოდერნი და პოსტმოდერნის იდეები შეარიგოს ერთმანეთს, ხოლო პროფესორი რაშკე ცდილობს ლიოტარის მიერ პოსტმოდერნული ვითარების შესახებ გაკეთებული პროგნოზების საფუძველზე დაგვანახოს ჰიპერუნივერსიტეტის ვითარება და მოდელი, რომელიც, მისი აზრით, მომავლის უნივერსიტეტია. მარკუს პიტერ ფორდის მცდელობა შეარიგოს მოდერნისა და პოსტმოდერნის იდეები ახალი კონსტრუქტივისტული პოსტმოდერნული უნივერსიტეტის გადაჭრით უსაფუძვლო არ არის, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ მისი მოდელი მოკლებულია სიღრმისეულ გააზრებას, თანამედროვეობასთან რელევანტურობას და, ჩვენი აზრით, უტოპიაში გადადის. გარდა ამისა, ფორდის მიერ მოდერნული უნივერსიტეტების კრიტიკა ტოვებს განცდას, რომ ბერლინის ჰუმბოლდტის უნივერსიტეტის მოდელს არ გამოარჩევს მოდერნის ტიპის სხვა უნივერსიტეტებისგან, რომლისგანაც ეს უნივერსიტეტი მკვეთრად განსხვავდება. მასაჩუსეტის ტექნოლოგიური ინსტიტუტი, რომელიც 1859 წლის 10 აპრილს დაარსდა ოფიციალური წყაროებით სწორედ ევროპული პოლიტექნიკური განათლების, კერძოდ, პრუსიული მოდელის გადმოტანა იყო. ამ

მოდელის უნივერსიტეტი გულისხმობდა სწავლების პროცესის ჩართვას კვლევით საქმიანობაში, სადაც სტუდენტი და პროფესორი ერთად ახორციელებენ კვლევას და კვლევითი ლაბორატორიები სრულად ჩართულია სასწავლო პროცესში. პრუსიული მოდელის უნივერსიტეტების დაფუძნებამ ამერიკის შეერთებულ შტატებს დიდი წარმატება მოუტანა დროთა განმავლობაში. ამიტომ ვერ დავეთანხმებით ამერიკელ სოციოლოგს ჯერარდ დელანტისაც, რომელიც მოდერნული ტიპის უნივერსიტეტს არ მიიჩნევს ცოდნის შემოქმედად.

- ამდენად, ჩვენი უნივერსიტეტების განვითარების ახალი კლასიფიკაციით მოცემული მსოფმხედველობრივი პარადიგმები დაგვემხარება გავიაზროთ უნივერსიტეტის ვითარება და შეძლებისდაგვარად განვჭვრიტოთ მისი განვითარების მომავალი ტენდენციები, რაც მოგვცემს საშუალებას მნიშვნელოვანი, ღირებული მეცნიერული დისკუსიები წარიმართოს ამ საკითხის გარშემო, ვინაიდან უნივერსიტეტი არა მარტო ცოდნის გადამცემი და შემოქმედია, არამედ კაცობრიობის განვითარების კომპასის როლსაც ითავსებს.

რთულია რეკომენდაციების შემუშავება აღნიშნულ თემასთან დაკავშირებით, ვინაიდან უნივერსიტეტს განვითარების და ცოდნის სტატუსის ცვლილების დინამიკა მრავალი ურთიერთსაწინააღმდეგო და გარდაუვალი ფაქტორითაა განპირობებული. რთულია ივარაუდო უნივერსიტეტის მომავალი განვითარების ვექტორი როგორც ცოდნის შემქნელის, რეალური მეცნიერული კვლევის განმახორციელებელის თვალსაზრისით. მიუხედავად ამისა, შევეცდებით უნივერსიტეტებს შევთავაზოთ რამდენიმე ჩვენეული რეკომენდაცია, რომელიც ვფიქრობთ, დაეხმარება გაცნობიერებულად გადადგას ესა თუ ის ნაბიჯი, კერძოდ:

- უნივერსიტეტის მისიისა და სტრატეგიის განსაზღვრისას, თითოეულმა უნივერსიტეტმა უნდა გააცნობიეროს საგანმანათლებლო სივრცეში არსებული ვითარება, შეძლოს გარკვეული სახით ტენდენციების პროგნოზირება და შეეცადოს შრომის ბაზართან რელევანტურობის შენარჩუნებით არ დაკარგოს თავად უნივერსიტეტის იდეის რაციონალური მარცვალი, ავტონომიურობა და

ავთენტურობა. ვინაიდან უნივერსიტეტის საქმე არ არის მხოლოდ შრომის ბაზრისთვის და დამსაქმებელისთვის საჭირო კანდიდატების მომზადება პროფესიული უნარებით, არამედ უნივერსიტეტი, როგორც შემეცნებითი დაწესებულება, ემსახურება მსოფლხედვის ჩამოყალიბებას, შექმნას, გადახედვას, ტრანსფორმაციას, აღმოჩენებს, არსებული ტენდენციების გაანალიზებასთან ერთად, საზოგადოების განვითარების შესაძლო პერსპექტივების განჭვრეტას, მისი საქმე არ არის მხოლოდ პროფესიული ცოდნებით აღჭურვა, მისი საქმეა სამყაროს, უნივერსუმის შეცნობა.

- აკრედიტაციის სტანდარტები, რომლებიც პრინციპში ნათლად ასახავს კლასიკური დიდაქტიკის პოზიციებს, და კვალიფიკაციის ეროვნული ჩარჩო შეძლებისდაგვარად იძლეოდეს ფლექსიბილურობის საშუალებას, რომ უნივერსიტეტებმა შეძლონ საკუთარი ავტონომიურობის შენარჩუნებით განვითარებისთვის შექმნან ახალი დისციპლინები, დარგები და, ზოგადად, ახალი ცოდნა. გარდა ამისა, თითოეული ახალი საგანმანათლებლო პროგრამის შექმნისას, ასევე, მაქსიმალურად იქნეს გათვალისწინებული უნივერსიტეტის რეალური მისია და ხედვა. პროგრამის განხორციელების პროცესში შეიქმნას რელევანტური პრობემები გაწერილი სწავლის შედეგების მისაღწევად, კერძოდ, ახალი ცოდნის შექმნისა და კვლევის უნარებისთვის.
- თანამედროვე უნივერსიტეტებმა საგანმანათლებლო პროგრამების შექმნისა და სწავლების მეთოდოლოგიების შემუშავებისას შეძლებისდაგვარად გაითვალისწინონ, რომ ახალი ცოდნის შექმნისთვის და კვლევითი უნარებისთვის აუცილებელია ცოდნისა და წარმოსახვის, შემოქმედებითი უნარების სინთეზი. უნივერსიტეტის იდეის ცნების შინაარსის ერთ-ერთი მთავარი იდეაფიქსი სწორედ ცოდნისა და წარმოსახვის, შემოქმედებითი უნარების გაერთიანებაა, რომელიც სწავლებასა და სამეცნიერო კვლევებში გამოცდილებას ამდიდრებს, ამრავალფეროვნებს, რაც, თავის მხრივ, საზოგადოებაში ახალი იდეების გენერირებას უწყობს ხელს.

- თანამედროვე სამყაროში ტექნოლოგიური ცნობიერების ეტაპზე უნივერსიტეტებმა უნდა შეძლონ სტუდენტები აღჭურვონ ისეთი ცოდნით და უნარებით, რომ კურსდამთავრებულებს არ გაუჭირდეთ ადაპტაცია მომავლის ტექნოლოგიებით ნაკარნახევი ახალ ეკონომიკურ რეალობასთან, შეძლონ ლოკალურ და გლობალურ გამოწვევებზე რეაგირება შემოქმედებითი მიდგომებით.
- ტექნოლოგიური ცნობიერების განზომილებაში უნივერსიტეტებმა სწავლებისა და კვლევის პროცესში უნდა შეძლონ გაუმკლავდნენ ულევ ინფორმაციულ ტალღას და შეძლებისდაგვარად აირჩიონ მომავალი განვითარებისთვის შესაბამისი პლათფორმა ან/და მოდელი, რომელიც შეძლებს რელევანტურად უპასუხოს მესამე ათასწლეულის გამოწვევებს. როგორც დერიდა იტყოდა, უნივერსიტეტი, არის ის ადგილი, სადაც იბადება, იზრდება მომავლის საზოგადოება.

გამოყენებული ლიტერატურა და ინტერნეტ რესურსები

- 1.დეკარტი, რ. (1955). *მეტაფიზიკური განაზრებანი*. (თარგმანი: ს. დანელია). (ვ. მაჭავარიანი, რედ). თბილისი. საქართველოს სსრ. მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა. (ორიგინალი წიგნი გამოქვეყნდა 1641 წ.)
2. თევზაძე, გ. (1995). *ანტიკური ფილოსოფია*. თბილისი, საქართველო. მეცნიერება.
- 3.თევზაძე, გ. (2008). *აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია (მარსილიოფიჩინოდან იაკობ ბოემემდე)*. (თ. ირემაძე, რედ). თბილისი, საქართველო. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია.
- 4.სამნიაშვილი, ლ. (2017). *ქართული უნივერსიტეტების ფუნქციონირების ძირითადი განზომილებები და მათში მიმდინარე პროცესები*. (სადოქტორო დისერტაცია). თბილისი. საქართველო. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
5. პლატონი. (1966). *ფედონი*. (თარგმანი: ბ. ბრეგვაძე). თბილისი, საქართველო. ნაკადული.
- 6.პოპერი, კ.რ. (2000). *ვარაუდები და დარღვევები. მეცნიერული ცოდნის ზრდა*. (თარგმანი: ამბოკაძე მ., მჭედლიშვილი ზ., მჭედლიშვილი ლ., ჭიაბერაშვილი ზ.,). თბილისი. ფონდი „ღია საზოგადოება - საქართველო“. (ორიგინალი წიგნი გამოქვეყნდა 1963 წ.).
7. ჰაიდეგერი, მ. (2019). *ყოფიერება და დრო*. (თარგმანი: გ. თევზაძე). თბილისი, საქართველო. გამომცემლობა Carpe Diem. (ორიგინალი წიგნი გამოქვეყნდა 1927 წელს)
- 8.Aoun, J. E. (2017). *Robot Proof. Higher Education in The Age of Artificial Intelligence*. Cambridge, Massachusetts. London, England: The MIT press.

9. Bacon, F. (2000). *The New Organon*. Jardine, L., & Silverthorne, M. (Eds). Cambridge, Uk. Cambridge University Press. (First Published 1620).
10. Black Books of Bologna Process. (2005). Bergen, Norway, May 2005. Retrieved from http://www.aic.lv/bologna/Bologna/contrib/ESIB/0505_ESIB_blackbook.pdf
11. Bok, D. (2003). *Universities in The Marketplace. The Commercialization of Higher Education*. Princeton and Oxford. Princeton University press.
12. Bourdieu, P. (1988). *Homo Academicus*. (Peter Collier, Trans.) Stanford. California. Stanford University Press. (Original Work Published 1984)
13. Cahn, S.M. (1997). *Classic and Contemporary readings of The Philosophy of Education*. New York, NY. The McGraw-Hill Companies, Inc.
14. Clark, B. (1984). *The Higher Education System. Academic Organization in Cross-National Perspective*. Berkeley: University of California Press.
15. Cobb, Jr. J.B. (1987). Education and Economism. *Christian Century Foundation, 24*, 258-260.
16. Cobb, J.B. (2002). *Four Types of Universities*. The second of three lectures delivered by Dr. Cobb at the Sinclair Thompson Lectures, Chiangmai, Thailand, June 26-28, 2002. Retrieved from <https://www.religion-online.org/article/four-types-of-universities/>
17. Delanty, G. (2000). *Modernity and Postmodernity: Knowledge, Power and The Self*. London, EN. SAGE Publications Ltd.
18. Del Monte, L. A. (2014). *The Artificial Intelligence Revolution: Will Artificial Intelligence Serve Us or replace Us*. (Kindle Fire Version). Retrieved from www.amazon.com
19. Derrida, J. (2004). *Eyes of University. Right to Philosophy 2*. Hamsher W., & Welbery D.E. (Eds). (Jan Plug and Others Trans.). Stanford. California. Stanford University Press.
20. Derrida, J. (1967). *De La Grammatologie*. Paris, France. Les Editions de Minuit.

21. Deutsch, K.W. (Eds). (1959). *The Idea Of University*. United States of America. Beacon Press.
22. Documents and Publications of Bologna Process. Retrieved from <http://www.ehea.info/pid34248/history.html>; <https://eua.eu/resources/publications.html>.
23. Dutton, W.H., & Loader, B.D. (Eds). (2002). *Digital Academe. The New Media and Institutions of Higher Education and Learning*. London and New York. Routledge. Francis & Taylor Group.
24. Fleming, West A. (1909). *Alcuin and The Rise of Christian Schools*. Butler Murrey N. (Ed). New York. Charles Scribner's Sons.
25. Ford, M.P. (2002). *Beyond The Modern University: toward a constructive postmodern university*. Printed in The United States of America.
26. Ford, K.M., & Glymour, C., & Hayes, P.J. (Eds). (2006). *Thinking About Android Epistemology*. Menlo Park. Cambridge. London. AAI Press & The MIT Press.
27. Foucault, M. (1972). *The Archeology of Knowledge and Discourse on Language*. (Sheridan Smith A.M. Trans.). New York. Pantheon Books.
28. Gerson, L.P. (2009). *Ancient Epistemology*. New York. Cambridge University Press.
- .Gough, S., & Scott W. (2007). *Higher Education and Sustainable Development. Paradox and Possibility*. London and New York. Routledge. Francis & Taylor Group.
30. Gleason, N. (Ed). (2018). *higher Education in The Era of Fourth Industrial Revolution*. Singapore. Palgrave Macmillan.
31. Gwynn, A. (1926). *Roman Education From Cicero to Quintilian*. Oxford, Uk. Oxford University Press.

32. Hodgkin, T. (1886). *The Letters of Cassiodorus. A Condensed Translation of The Variae Epistolae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*. London: Henry Frowde, Amen Corner, Paternoster Row, E.C.
33. Humboldt, W. Von. (1970). On the spirit and the organizational framework of intellectual institutions in Berlin. *Minerva*, 8, 242–250. (Original work published 1809)
34. Isenhour, T. L. (2013). *The Evolution of Modern Science*. Retrieved from <https://bookboon.com/>
35. Jackson, N., & Oliver M., & Shaw M., & Wisdom J. (Eds). (2006). *Developing Creativity in Higher Education. A imaginative Curriculum*. London and New York. Routledge. Taylor & Francis Group.
36. Kimball, B.A. (1995). *Orators & Philosophers. A history of The Idea of Liberal Education*. New York. College Entrance Examination Board. Printed in The United States of America.
37. Lyotard, J.F. (1979). *La condition Postmoderne*. Paris. France. Les Editions de Minuit.
38. Maudlin, T. (2012). *Philosophy of Physics. Space and Time*. Princeton. Princeton University Press.
39. McGettigan, A. (2013). The Great University Gemble. Money Markets and the Future of Higher Education. Retrieved from <https://www.plutobooks.com/>.
40. Moodie, G. (2016). *Universities, Disruptive Technologies and Continuity in Higher Education. The Impact of Information Revolutions*. Toronto, Ontario, Canada: Palgrave Macmillan.
41. Newman, J.H. (1982). *The Idea of A University*. United States of America. Notre Dame Press.
42. Odin, J.K., & Manicas P.T, (Eds). (2004). *Globalization and Higher Education*. Honolulu. Hawaii. University of Hawai's Press.

43. Ortega Y Gasset, J. (1946). *Mission of The University*. (Nostrand Howard Lee, Trans.) London and New York. Routledge. Taylor&Francis Group.
44. Raschke, C. A. (2003). *The Digital Revolution and The Coming of The Postmodern University*. London and New York. USA and Canada. RoutledgeFalmer. Taylor & Francis Group.
45. Sorlin, S., & Vessuri, H. (Eds). (2007). *Knowledge Society vs. Knowledge Economy: Knowledge, Power, and Politics*. The United States of America. Palgrave Macmillan.
46. Toynbee, A. (1946). *A Study of History*. London. England. Oxford University Press.
47. Treadgold, W. (2018). *The University We Need. Reforming American Higher Education*. New York, NY. Encounter Books.
48. Whithead, A.N. (1967). *The Aims fo Education and The Other Essays*. New York. The Free Press. Macmillan Publishing Co.
49. Whithead, A.N. (1948). *Science and The Modern World. Lowell Lectures, 1925*. The United States of America. Pelican Mentor Book.
50. Whithead, A.N. (1948). *Science and Philosophy*. New York. Philosophical Library.